

Одилхон қори
Юнусхон ҳожи ўғли

ЭНГ БУЮК НЕЪМАТ

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2014

УЎК: 297.1

86.38

И81

Юнусхон ҳожи ўғли, Одилхон қори

Энг буюк неъмат / О. Юнусхон ҳожи ўғли. -- Тошкент : Тошкент ислом университети, 2014. – 64 б.

КБК 86.38

Масъул муҳаррир:

Шайх Абдулазиз Мансур,

Ўзбекистон мусулмонлари идораси раиси ўринбосари

Тақризчи:

Ҳайдархон Йўлдошхўжаев,

Тошкент ислом институти ректори

Нашрга тайёрловчи:

Абдулазиз Муҳаммадёров

Мазкур рисолада тинчлик, осойишталик ва барқарорликнинг халқимиз учун энг олий қадрият эканлиги ояти карималар, ҳадиси шарифлар ва аждодларимизнинг асарларида тарқоқ ҳолда келтирилган тинчлик ва барқарорликка тааллуқли фатво ва ўғитлар орқали асослаб кўрсатилган. Шунингдек, мамлакатимизда тинчлик ва барқарорликни таъминлашда фуқаролар ва миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенгликнинг аҳамияти ҳамда тинчликка раҳна солувчи мутаассиблик, миллатчилик каби халқимиз осойишталигига хавф туғдираётган бошқа хатти-ҳаракатларнинг асли пуч ғоялар асосига қурилгани баён қилинган.

Рисола кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг №1454-сонли хулосаси асосида тайёрланди.

ISBN 978-9943-390-94-2

© «Тошкент ислом университети»

нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2014.

© Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

СЎЗВОШИ

Аллоҳга шукурки, она диёримиз ўзининг бетакрор табиати, оқар сувлари, серҳссил тупроғи, ям-яшил далалари, боғ-роғлари, пурвиқор тоғлари, қадимий шаҳар ва қишлоқлари билан гўзал. Кўҳна тарихи ва ўзига хос маданият, урф-одатларига эга имонли, эътиқодли халқи билан дунёга машҳур ва маълум. Мустақилликка эришган юртимиз янада обод ва гўзал бўлиб бормоқда. Бу ўлкада яшаб келаётган барча халқлар, миллат ва элатлар ўзаро ҳамкорлик ва динлараро бағрикенглик каби азаллий анъаналар руҳида тинчлик ва осойишталикда яшаб келишмоқда. Қаерда тотувлик бўлса, ўша жойда, албатта тинчлик ва осойишталик бўлади. Қайси жойда тинчлик ва осойишталик барқарор бўлса, ўша ерда тараққиёт бўлади, халқлар фаровон, авлодлар баркамол бўлади.

Мусулмонларнинг бир-бирлари билан кўришганда айтадиган «Ассалому алайкум», яъни «Сизга тинчлик-омонлик тилайман», – деган шиорлари бошқа бирор халқ ёки миллатда йўқ. Мусулмон халқимизнинг энг яхши кўрган ва энг кўп такрорлайдиган дуоси «Илоҳо, хонадонларимизни тинч ва осойишта, юртимизни обод қил», – деган дуодир. Маълумки, тинчлик Аллоҳ таоло томонидан бутун инсониятга инъом этилган буюк неъматдир. Ислом дини тинчлик тушунчасини ўзининг бош ғояси ва муҳим шиорига айлантиргани бежиз эмас, албатта.

«Энг буюк неъмат» рисоласи ҳақида гапирилар экан, рисолаи унинг муаллифидан айри ҳолда кўриб бўлмайди. Бу ўринда рисола муаллифи, унинг шахсини ҳам эътиборга олиш жоиз бўлади. Имом-хатиб ва ёш исломшунос тадқиқотчи сифатида Одилхон қори Юнусхон ўғлининг бош хусусияти шундаки, у ёшлигидан динимизнинг муқаддас китоби Қуръони каримни тўлиқ ёдлаб, ислом арконларини бақадри имкон ўрганиб,

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

билганларини халқимизга амри маъруф, мақола ва китоблар тарзида етказиб, уларнинг диний билимларини янада оширишга хизмат қилмоқда. Шогирдимиз Одилхон қорининг таҳсинга сазовор сифатларидан бири – у ўта камтарин ва шу билан бирга ўта шижоатли, ёзган мана шу рисоласида кўтарилган тинчликдек энг буюк неъматни қадрига етадиган ва халқимиз тинчлиги йўлида ўзини бус-бутун бахшида этган мўмин десак муболаға бўлмайди.

Дарҳақиқат, инсонларга тинчлик, осойишталикдан кўра тансиқроқ, азизроқ неъмат борми? Юрт нотинч бўлса, тўй-томоша, хурсандчилик, ўйин-кулги тати-майди. Одамнинг егани ичига тушмайди, юрагига ҳеч нарса – уй-жой, бойлик, фарзанд, амал-мартаба сиғмайди. Урушлар туфайли инсонлар ўртасида меҳроқибат, одамгарчилик унутилади, бошланган хайрли ишлар, улуг мақсадлар ўлда-жўлда қолиб кетади. Барчанинг ҳаётидан ҳузур-ҳаловат, турмушидан ором-фароғат кўтарилиб кетади.

Бутунги кунда мамлакатимизда тинчлик-осойишталик, беғубор осмон ва нурафшон кунларимизнинг кадр-қиймати, аҳамияти ҳар қачонгидан ҳам ортиб кетган. Юрт катталарининг тинчлик йўлидаги саъй-ҳаракатларида, масжидларда жамоатнинг, хонадонлардаги кексаларимизнинг дуоларида, болаларимизнинг шодон чехраларида, аёлларимизнинг саодатли турмушларида тинчлик ғояси устувордир.

Тинчлик ва барқарорликдек Аллоҳнинг энг буюк неъматлари ҳақида рисола тадқиқ этиб нашрга тайёрлашдек сермашаққат ва шарафли хизматни амалга оширишда Ҳофизул-Қуръон, серғайрат ва тадбиркор шогирдимизга сўзбоши ёзиш бахти каминага насиб этилганидан бениҳоят мамнунлигимни изҳор этаман.

Одилхон қори Юнусхон ўғлига ўз миннатдорчилигимни билдириб, динимиз ривожини йўлида олиб бораётган барча хайрли ишларида Аллоҳ таолодан тавфику иноятларини тилаб қоламан.

Шайх Абдулазиз Мансур

Ушбу рисоладан маънан баҳра топган азизлар падари бузрукворим Исмоил ҳожи ўғли Юнусхон ҳожи ҳамда волидаи муҳтарамам Мусахон ҳожи қизи Ҳафиза ҳожи онани дуо билан баҳраманд этгайлар, бизларнинг бахтимизга узоқ йиллар дуогўй бўлиб юрмоқликларини Аллоҳ насиб этсин.

МУҚАДДИМА

Тинчлик ва осойишталик Аллоҳ таолонинг инсониятга берган олий неъматидир. Мамлакатимиз истиқлолга эришган дастлабки кундан бошлаб тинчлик-тотувлик сиёсатнинг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Ўзбекистон ўз ҳудудида тинчлик ва барқарорликни таъминлаш баробарида минтақадаги беқарор вазиятларни ҳал этишда ҳам етакчи мамлакатга айланди.

«Биз барқарор тараққиёт ва фаровон ҳаётга эришиш йўлида ўз олдимизга қандай режа ва дастурларни қўймайлик, – дейди Президентимиз Ислам Каримов, – барча олижаноб орзу-интилишларимизни амалга оширишнинг ягона шарти ва гарови – бу тинчлик ва осойишталик. Бежиз эмаски, юртимиздаги қайси хонадонга кирманг, қандай йиғин ёки маърака бўлмасин, фотиҳага қўл очилганда, ёшу қари, эркагу аёл Яратгандан тинчлик ва осойишталикни сўраб дуо қиламиз».

Ўзбекистон Республикасининг тинчлик борасидаги сиёсати, минтақамиз ва жаҳондаги хавф-хатарларнинг олдини олиш борасидаги чақириқлари жаҳон халқлари томонидан юқори баҳоланмоқда. Айниқса, Ўзбекистоннинг ўзаро ҳарбий можаролар туфайли тараққиёт карвонидан батамом узилиб, дунёнинг энг қолоқ мамлакатларидан бирига, ўта хавфли таҳдид ва тажовуз манбаига айланиб қолган афғон масаласини

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

ҳал этиш борасидаги саъй-ҳаракатлари диққатга сазовор. Юртбошимиз Ислом Каримовнинг таклиф ва ташаббуси Афғонистон муаммолари бўйича масалани ҳал этишнинг ягона ечими сифатида эътироф этилди.

Ислом сўзи «тинчлик», «сулҳ» маъноларини билдиради. Аллоҳ бу йўлни тутганларга тинчлик, осойишталик ва фароғат неъматларини ваъда қилган. Айнан бугунги тараққиётимиз, юртимиз ободлигининг асосида тинчлик ва барқарорлик ётганини ҳар бир ёшу қари чуқур англайди. Зеро, жамият ҳаётининг барқарор бўлишида юрт тинчлиги, миллатлар ва элатлар орасидаги ҳамжиҳатлик, ижтимоий ҳамкорлик, ижтимоий-иқтисодий фаровонлик, инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадриятга айланиши асосий ўринни эгаллайди.

Жаннатмакон юртимизда ҳукм сураётган тинчлик ва барқарорликнинг Ватан равнақи, халқ фаровонлиги, комил инсон, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро ҳамжиҳатлик, диний бағрикенглик тушунчалари билан узвий боғлиқлигини таҳлил қилар эканмиз, уларнинг барчаси давлатимизнинг мустақиллик йилларида олиб бораётган оқилона сиёсати туфайли амалга ошаётганини алоҳида қайд этамиз. Мамлакатимизда тинчликни барқарорлаштириш, олиб борилаётган ислохотларни янада чуқурлаштириш, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий, тарбиявий ишларни юқори босқичга кўтариш борасида эришилган муваффақиятлар Ватан равнақини таъминлайди. Равнақ топаётган мамлакат фуқароларининг ҳаёти фаровон ва обод бўлади.

Муаллиф

ИСЛОМ – ТИНЧЛИК ВА ОМОНЛИК ДИНИ

Халқимиз азалдан тинчликни юксак кадрлайди ҳамда уни ўз орзу-умидлари, олий мақсадлари рўёбга чиқишининг кафолати деб билади. Шу боисдан ҳам бобо-момолар дуога қўл очганларида даставвал Яратгандан тинчлик-омонлик тилайдилар. Бугун Ватанимиз осойишталик мустаҳкам қарор топган, юрт равнақи, аҳоли турмуш фаровонлиги изчил ўсиб бораётган мамлакат сифатида жаҳонга танилмоқда.

Маълумки, давлатимиз раҳбари томонидан Асо-сий Қонунимизнинг 20 йиллигига бағишланган танта-нали маросимдаги маърузасида ўтган 2013 йил «Обод турмуш йили» деб эълон қилинди. Ушбу ташаббус юртимиз ривож, фуқароларимиз турмуш даража-сини сифат жиҳатидан янада яхшилаш йўлида олиб борилаётган ислохотларни изчил давом эттиришга қаратилгани билан аҳамиятлидир. Зеро, унинг зами-рида мамлакатимизни ҳар томонлама обод қилиш, инсон эркин нафас оладиган, тинч ва фаровон яшай-диган ҳаёт барпо этиш ғояси мужассам. 2014 йилнинг «Соғлом бола йили» деб номланиши эса оила ва юрт ке-лажаги бўлган ёш авлодга қаратилаётган эътиборнинг намунасидир. Юртбошимиз таъкидлаганидек, шундай орзу-ниятлар билан кундалик ҳаётимизни тўлдириш, уларни ҳаётимиз мақсадига айлантириш, шундай ғоя ва интилишни амалга ошириш учун давлат ҳамда жа-миятимизнинг барча куч ва имкониятларини сафар-бар этиш, ҳеч шубҳасиз, бугунги кунда ғоят муҳим ва долзарб аҳамият касб этади. Бундай эзгу мақсадлар халқимиз томонидан ўзгача шукуҳ, ёруғ юз, фахру ифтихор билан кутиб олинмоқда, кенг жамоатчилик ҳамда хорижлик мутахассисларнинг катта қизиқиши ва эътирофига сазовор бўлмоқда.

Барча динларда бўлгани каби, муқаддас динимиз исломда ҳам тинчлик-осойишталик, гўзаллик ва ахлоқ алоҳида ўрин эгаллайди. Чунончи, ислом гўзалликни илоҳий мақомга кўтаради, диний ва дунёвий гўзалликнинг уйғунликда бўлишини таъминлайди. «Аллоҳ гўзалдир ва У гўзалликни севади», – дейилади ҳадиси шарифда. Гўзаллик эса, гўзал ахлоқ, кишиларнинг ўзаро ҳамжиҳатлиги, тинч-тотувлиги, хонадон ва маҳаллалар ободлигидир. Тарихга назар солсак, шундай гўзалликни тарғиб қилган ислом дини етиб борган ҳар бир халқ ва жамият ҳаётида чуқур из қолдирган. У ўзининг гўзал тарзда келтирилган буйруқ ва қайтариқлари, тавсия ва кўрсатмалари билан кишиларни маънавий, ахлоқий ва ҳатто иқтисодий жиҳатдан ҳам юксалтирган, хонадонларига тинчлик, осойишталик ва хотиржамлик олиб кирган.

Ислом тарихида катта ҳаётий аҳамиятга эга бўлган давр Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадинаи мунавварада олиб борган фаолиятларидир. Бу даврда шаръий меъёрлар шаклланди, ижтимоий ҳаёт тартибга солинди, маънавий иллатлар барҳам топди, ижтимоий бошқарувнинг янгича асослари барпо қилинди. Ислом дини комил инсон тимсолини Парвардигорнинг амр-фармонларига бўйсунувчи, шариатимиз кўрсатмаларига оғишмай амал қилувчи, дунёни обод ва кўркем қилувчи, унинг гуллаб-яшнаши ва фаровонлиги-осойишталиги йўлида холис хизмат қилувчи киши сифатида тавсифлайди. Бу сифатлар мўмин-мусулмоннинг сифатларидир. Демак, ҳар бир эътиқодли одам барчага бирдай очиқ кўнгил, меҳр-шафқат билан муомала қилиши, эзгу, солиҳ амалларни кўпроқ бажаришга шошилиши керак. Зеро, Қуръони каримда бу борада:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

«Яхшилик ва тақво йўлида ҳамкорлик қилинғиз, гуноҳ ва ҳаддан ошиш йўлида ҳамкорлик қилманғиз! Аллоҳдан қўрқинғиз! Шубҳасиз, Аллоҳнинг азоби қаттиқдир!» – дейилади. («Моида» сураси, 2-оят). Бунда Аллоҳ таоло одамларга яхшилик ва ҳурмат-эҳтиром кўрсатишга, солиҳ амаллар қилишда бир-бирига ёрдамлашишга, бадниятлик ва жанжал-ғавғолардан чекинишга буюряпти. Аллоҳ таоло солиҳ бандаларига Ўзининг мукофотини ваъда қиляпти:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا
مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

«Кимки (бир) ҳасана (савобли иш) қилса, унга ўн баробар (кўпайтириб ёзилур). Кимки (бир) ёмон (гуноҳ иш) қилса, фақат ўша (гуноҳ) миқдорида (бир гуноҳга яраша) жазоланур. Уларга ноҳақлик қилинмағай». («Анъом» сураси, 160-оят).

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам мўминларга бағрикенг бўлишни кўп марта эслатиб турганлар ва ўзлари ҳам намуна бўлганлар. У зот даврида фақатгина Макка эмас, балки бошқа барча шаҳарлар фатҳида ҳам тинч аҳолининг ҳуқуқи қаттиқ ҳимоя қилинган. Жанглардан бири олдидан у зот мўминларга шундай буюрганлар: **«Ғазотга Аллоҳ элчисининг ҳақиқий дини учун чиқинглар! Лекин кексалар, аёллар ва болаларга тегманглар! Яхшилик ва эзгулик қилувчилардан бўлинғиз! Аллоҳ тақводорларни севади»**. Бошқа бир ривоятда уруш пайтидаги очиқ ҳарбий ҳаракатларда мусулмонларнинг хулқи қандай бўлиши лозимлигини шундай баён этганлар: **«Болаларни ўлдирманг. Черковларда ибодат қилишга ўзини бағишлаган кишиларга тегишдан сақланинг»**.

Аёллар ва қарияларни ўлдирманг. Дарахтларни кесманг ва ёқманг. Уйларни вайрон қилманг!».

Қуръони каримда мўминлар ислом динида бўлмаган кишиларга яхши муносабатда бўлишга буюрилади:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ
وَوَظَّاهِرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ

«Аллоҳ сизларнинг динларингиз тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз диёрларингиздан ҳайдаб чиқармаган кимсаларга яхшилик қилишларингиздан ва уларга адолатли бўлишларингиздан қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолат қилгувчиларни севар. Аллоҳ сизларни фақат динларингиз тўғрисида сизлар билан урушган ва сизларни ўз диёрларингиздан ҳайдаб чиқарган ҳамда сизларни ҳайдаб чиқаришда бир-бирларига ёрдамлашган кимсалар билан дўстлашишдан қайтарур» («Мумтаҳана» сураси, 8-9 оят). Яъни, мусулмон кишининг номусулмон одам билан муомала ва муносабатларида доим яхшиликка ҳаракат қилиши буюрилиб, фақат исломга душманлик кайфиятида бўлганларнигина дўст тутмаслик кераклиги таъкидланяпти. Агар мусулмонларга душман бўлган одамлар уларнинг жони ва молига қасд қилсалар ва бу ҳолат уруш келтириб чиқаргудек бўлса, мусулмонлар бу урушни адолат билан, барча инсонийлик қонунларига риоя қилган ҳолда олиб бориши керак. Айни пайтда ислом динини ақидапарастлик, террорчилик билан адаштириб, ислом оламини «ёвузлик салтанати» деб жар солаётган кимсалар дунё динлари ўртасида уруш ва адоват уруғларини сочишни мақсад қилиб олганлар.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

«Бирор жонни ўлдирмаган ёки Ерда (бузғунчилик ва қароқчилик каби) фасод ишларини қилмаган инсонни ўлдирган одам худди ҳамма одамларни ўлдирган кабидир. Унга ҳаёт бахш этган (ўлимдан кутқариб қолган) одам эса барча одамларни тирилтирган кабидир», – деган («Моида» сураси, 32-оят). Оятда жон калимасининг умумий ҳолатда келтирилишида алоҳида ҳикмат бор: динимизда ҳар бир жон юқори баҳоланади. Уламоларнинг ривоят қилишларича, Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳумо йўлда кетаётганида бир товўқни нишон қилиб, унга ўқ отиб ўйнаётган ёш болаларни кўриб қолади. Ибн Умарни кўриб қолган ёш болалар қочишга ҳаракат қилишади. Аммо Ибн Умар уларни тўхтатиб: «Бу ўйинни ким бошлади? Ҳайвонларга бундай озор берган кишиларни Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам лаънатлаганлар», – деб танбеҳ берган эканлар. Бу ҳадисни шарҳлаган уламоларнинг кўпчилиги бундай ҳолатларда Ибн Умарнинг қаттиққўл бўлганини таъкидлайдилар. Чунончи, бир куни ҳаж мавсумида ироқлик ҳожилар Абдуллоҳ ибн Умар разияллоҳу анҳумодан: «Эҳромдаги киши пашшани ўлдириб қўйса, нима бўлади», – деб сўрайди. Шунда Ибн Умар: «Бу инсонларга қаранглар, бутун бошли инсонни – Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалламнинг гулу райҳонлари, суюкли набиралари бўлмиш имом Ҳусайнни киприк қоқмай ўлдириб юборишди-да, энди битта пашшани ўлдириб қўйганларидан ташвишга тушишмоқда!!!» – дея уларни маломат қилиб, уялтирган эдилар.

Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам: «**Ким ўз биродарига темир парчаси ила ишора қилса ҳам фаришталар ўшани қўймагунча уни лаънатлаб турадилар. Агар ўша ўзининг ота бир ёки она бир ака-укаси бўлса ҳам**», – дедилар (Имом Муслим ва Имом Термизий ривоят қилган). Бу ерда бировга таҳдид ила бирор нарсани ўқталиш ҳақида сўз кетмоқда. Иш ҳам ёмонлик аломатидир. Бу ишни қилаётган одамни шум ниятидан қайтиб, ўқталишни қўймагунича фаришталар лаънатлаб турадилар.

Ислом дини инсон учун тинчлик ва омонлик динидир. Аллоҳ таолонинг исмларидан бири «Ас-Салом», яъни «тинчлик», «омонлик»дир. Мусулмонлар ҳар куни дийдорлашганларида, ўзаро ёзишма ва бошқа муносабатларда бир-бирларига нисбатан Аллоҳнинг тинчлиги, баракалари ва офиятини сўраб: «Ассалому алайкум», – деб саломлашадилар.

Юқорида айтиб ўтилганидек, динимиз таълимотига кўра мусулмон киши адоват ва ҳужумни биринчи бошламайди, балки зарурат бўлмаган ҳолатда ўзини хатарга қўйишдан кўра, муаммони тинч йўл билан ҳал қилишни афзал билади. Аллоҳ таоло марҳамат қилиб деди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

«Эй, мўминлар, тинчликка батамом кирингиз, шайтон йўллариغا эргашмангиз. Зеро, у (яъни шайтон) сизларга очиқ душмандир» («Бақара» су-раси, 208-оят). Тинчликка батамом кириш дейилган-да, мусулмонларнинг ўзаро тинч-тотувликда яшаши билан бир қаторда ўзларига диндош бўлмаганлар билан хотиржам умргузаронлик қилишлари назарда тутилади. Шу маънода Аллоҳ таоло марҳамат қилиб айтадики:

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«Борди-ю, тинчликка мойил бўлсалар, бас, сен ҳам унга (тинчликка) мойил бўл ва Аллоҳга таваккул қил» («Анфол» сураси, 61-оят).

Аллоҳ таоло Қурайш қабиласига берган ўз неъматларини эслатар экан, тинчлик ва амният алоҳида тилга олинади:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

«Мана шу Уй (Каъба)нинг Парвардигорига ибодат қилсинлар! Зеро, (У) уларни очликдан (қутқариб) тўйдирди ва хавф (ва хатар)дан хотиржам қилди» («Қурайш» сураси, 3-4 оят).

Шунингдек, Аллоҳ таоло Маккани тинчлик-омонлик диёри қилди, «омонлик шахри» дея у билан қасам-ёд қилди. Имон келтириб, солиҳ амаллар қилган зотлар ҳамда имон келтиргач, имонларини зулм, яъни ширкка булғамаган кимсаларни хавф-хатарлардан сақлашга ваъда қилди. Аллоҳнинг неъматларига нонкўрлик қилганларни эса тинчлик ва омонлик неъматларини олиб қўйиш билан жазолашини билдирди. Ўз навбатида, эминлик ва тинчликни муҳофаза қилиш учун ҳам бировларнинг ҳуқуқларига тажовуз қилиш тақиқланди. Бундай ишлар учун қаттиқ жазолар тайин қилинди. Одам ўлдириш, ўғирлик, зинокорлик, бировларни обрўсизлантириш, тухмат тошини отиш каби нарсалар билан номусга тажовуз қилишлар ҳаром қилинди. Ер юзида бузғунчилик қилишга чек қўйилди. Бу иш, яъни Ерда фасод тарқатиш Аллоҳ ва Унинг Расулига қарши уруш очиш, дея баҳоланди.

Бу маънода кўплаб ҳадислар ворид бўлган бўлиб, қўйида улардан айримлари келтирилади:

– Бир неча саҳобийлар Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга сафарга чиққанларида шерикларидан бири ухлаб қолади. Шунда улардан бири секин унинг олдига бориб, арқонини ушлаб тортади, натижада у чўчиб, уйғонади. Буни кўриб Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам: «Мусулмон кишига мусулмонни қўрқитиш ҳаромдир», – дедилар.

– Биронтангиз ўз биродарининг ашёсини хоҳ ҳазиллашиб, хоҳ жиддий равишда олиб қўймасин (чунки бу ишлар мўминни қўрқитадиган, дилини оғритадиган ишлардир);

– Бир киши ҳазил тариқасида бошқа бировнинг кавушини олиб, беркитиб қўйди. Бу воқеа Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга етказилганда: «Мусулмон кишини қўрқитманглар, мусулмонни қўрқитиш катта зулмдир», – дея марҳамат қилдилар;

– Кимки мўминни қўрқитса, ундай одамни қиёмат кунининг қўрқувларидан омонда қилмасликка Аллоҳ кафолат беради;

– Кимки мусулмон кишига ноҳақ равишда қўрқитувчи нигоҳ билан қараса, ундай одамни Аллоҳ таоло қиёмат кунда қўрқитади.

Ислом динининг таълимоти, қонун-қоида ва амалларида бешта мақсад кўзда тутилган:

- инсон ҳаётини муҳофаза қилиш;
- инсон ақлини муҳофаза қилиш;
- инсон динини муҳофаза қилиш;
- инсон наслини муҳофаза қилиш;
- инсон молу мулкни муҳофаза қилиш.

Бугунги кунда бот-бот тилга олинаётган террорчилик эса айнан бу мақсадларнинг барчасига қарши қаратилган фаолиятдан иборатдир. Ислом дини террорнинг жамият ҳаётига соладиган барча хавф-хатарларидан огоҳлантириб, унга қарши бўлишга чорлайди. Жумладан, қўрқитиш, зулм ўтказиш,

бузғунчилик қилишга асосланган ҳар қандай мафкурага қарши курашишга даъват этади.

Аллоҳ яратган нарсаларни ҳалок этиб, йўқ қилаётганлар ислом динида «фасодчилар» дейилади. Бу ҳақда Қуръони каримда:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

«Ва бурилиб кетганда, ер юзида фасод учун ҳамда экин ва насли ҳалок қилиш учун ҳаракат этади. Ҳолбуки, Аллоҳ фасодни хуш кўрмас», дейилган («Бақара» сураси, 205-оят).

Уруш, босқинчилик ҳаракатлари минг йиллар мобайнида инсоният тараққиётига тўсқинлик қилиб келмоқда. Ўтган беш минг йилда инсоният 15 мингдан ортиқ урушни бошидан кечирди. Маълумотларга кўра ўтган асрдаги иккита жаҳон урушининг ўзидаёқ 60 миллион киши ҳалок бўлган.

Аслида уруш ва бузғунчилик ғоялари қаердан келиб чиқади? Айтамизки, улар ҳам ҳар қандай ғоя сингари энг аввал инсоннинг миясида пайдо бўлиб, сўнгра маълум бир гуруҳлар онгига синггач, амалиётга ўтади.

Халқаро майдонда рўй бераётган туб сиёсий ўзгаришлар тинчлик учун курашнинг аҳамиятини янада ошириб юборди. Кўпчилик мамлакатлар халқларининг миллий истиқлоли, демократик эркинликларини асраб-авайлаб келажак авлодларга етказиш йўлидаги ҳаракатлари ўз юртлари ва минтақаларидаги тинчлик ва барқарорликка боғлиқ экани равшан. «Қўшнинг тинч – сен тинч», деган мақолнинг туб замиридаги маънони дунё ҳам, биз ҳам янада теранроқ англамоқдамиз.

Юртбошимиз Ислом Каримов тинчликнинг бугунги келажак ҳаётимиз учун аҳамиятини қуйидагича таърифлайди: «Биз – Шарқ фарзандларимиз. Шарқ

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

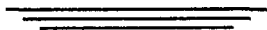
мамлакатларининг қаерига борманг, одамлар бири-бири билан учрашганда, авваламбор, «Ассалому алайкум!» дейишади. Ушбу калом арабчадан олинган бўлиб, «Сизга тинчлик ёр бўлсин», деган маънони англатишини яхши биласизлар. «Салом», яъни «тинчлик» сўзи Қуръони каримда 40 марта учраб экан. Бу муқаддас китобнинг оятларидан бирида шундай дейилади: «Меҳрибон Парвардигор томонидан одамларга олқиш маъносида «тинчлик» сўзи айтилар».

Бугунги мураккаб даврда турли хил молиявий ва мафкуравий манбалардан куч олиб турган баъзи беқарор мамлакатларда ин қуриб олган халқаро террорчилик ва экстремизм марказлари миллионлаб тинч аҳолига, бутун-бутун давлатларга, жумладан бизнинг юртимизга ҳам ҳарбий-мафкуравий тажовузлар қилишга уринмоқда. Уларнинг қилган барча ёвуз ҳаракатлари чиппакка чиқди. Чунки бугунги Ўзбекистон ўзини ҳимоя қилиш қудратига эга. У энди ҳеч қачон душманга оёқости бўлмайди.

Мамлакатимиз раҳбари Ислом Каримов таъкидлагани каби: «Биз кўпинча юрт тинчлиги иборасини эшитган чоғда, қўлида қурол ушлаб, Ватан сарҳадларини қўриқлаётган жангчини тасаввур қиламиз. Аслида мамлакатнинг ҳар бир фуқароси Ватан ҳимоячисидир. Ҳар биримиз ўз иш жойимизда, кўчада, мактабда Ватанни, унинг муқаддас қадриятларини, юрт тинчлигини ҳимоя қилишга даъват этилганмиз. Фидойи, миллатпарвар, садоқатли кишиларнинг ҳар бир иши, сўзи, амали, мақсади Ватан ҳимояси билан бевосита боғлиқ бўлади. Ватаннинг интеллектуал бойлиги – ёш истеъдодларни асраб-авайлаш, уларга имкониятлар яратиб бериш, уларнинг қалбини бидъат ва жаҳолатдан мусаффо сақлаш, уларни ёт ва зарарли ғоялардан ҳимоя қилиш ҳам юрт тинчлиги учун кураш демакдир».

Тарихдан маълумки, бировга қарам халқ ҳеч қачон эркин ва фаровон яшай олмайди. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз Конституциясида Ватан ҳимояси, юрт тинчлиги учун курашиш ҳар бир фуқаронинг муқаддас бурчи экани таъкидланган. Халқимизнинг тинч ва осойишта яшаши, ойдин келажаги Ватан, юрт тақдири билан боғлиқ. Шунинг учун бугунги кунда ҳар бир фуқаро «юртим тинч – мен тинч, элим тўқ бўлса, мен ҳам тўқман, элимнинг бошига кулфат келса, менинг бошимга ҳам тегирмон тоши тушади, демак, юртим мен учун, мен эса юртим учун жавобгарман, ўзимни, ўз уйимни ўзим асрамоғим даркор», деган ҳақиқатни шиор қилиб олиши лозим.

Фуқароларнинг юксак маънавияти, сиёсий маданияти, миллатнинг ғоявий ва мафкуравий етуклиги, илм-маърифати — мамлакат тинчлигини сақлашнинг муҳим омилларидандир. Халқимиз учун муқаддас бу ғоя жамиятдаги турлича фикр ва қарашга эга бўлган барча куч ва ҳаракатларни бирлаштиришга ва шу орқали миллий ҳамжиҳатликни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

ФУҚАРОЛАР ТОТУВЛИГИ – ТУРМУШ ОБОДЛИГИ

Мамлакат тинчлигининг муҳим омилларидан бири – бу жамият аъзоларининг ўзаро тотувлигидир. Чунки одамлар орасида ўзаро ҳурмат ва эҳтиром қанча юксак бўлса, улар ўртасидаги келишмовчилик ҳам шунча кам бўлади.

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам: *«Мўминлар ўзаро дўстона муносабатларида, бир-бирларига меҳрибонликларида ва ўзаро ҳамдардликларида бамисоли ягона жасад кабирлар. Агар мазкур жасаднинг бирор аъзоси оғриса, бошқа аъзолар ҳам иситма ҳамда бедорлик билан унга ёрдамга шошиладилар»,* – деб марҳамат қилганлар. (Бухорий, Муслим ва бошқалар ривояти). Ҳадисда мусулмонларнинг бир тану бир жон бўлиб ўзаро аҳил, иноқ яшашлари, бир-бирларига ҳамдард, меҳрибон бўлишлари лозимлиги гўзал бир ўхшатиш билан лутф қилинган.

Тотувлик, аҳиллик ҳар ерда: жамоада ҳам, маҳаллада ҳам, қўни-қўшничиликда, оилада, қўйинги, ҳамма вақт ва ҳамиша керак. Динимиз таълимотига кўра ҳам қўшничилик муносабатларига жиддий қаралади. Аввало қўшни ким эканлигини билиб олайлик. Қўшни деганда фақат уйи-уйимизга туташ бўлган девордармиён қўшни эмас, балки, кўчада, автобус ва ҳоказода ҳамроҳ бўлиб қолган йўловчи ҳам, бозорларда ёнма-ён савдо қилувчи дўкдорлар ҳам, бир ишхонада ишлайдиган ҳамкасблар ҳам, бир партада ўтирувчи талабалар ҳам, умуман, кишига яқин ва ёндош бўлганларнинг бари қўшни ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, дунёдаги барча бир-бирига

қўшнидир: уйлар уйларга, дўконлар дўконларга, ишчилар ишчиларга, талабалар талабаларга, ҳамкасблар ҳамкасбларга, йўловчилар йўловчиларга, маҳаллалар маҳаллаларга, шаҳарлар шаҳарларга, давлатлар давлатларга қўшни ва ҳоказо. Бир қараганда ҳаётимиз қўшничиликдан ташкил топганга ўхшайди. Шундай экан, ҳамма ўз атрофидаги қўшнилари билан рисоладагидек муносабатда бўлса, ўз-ўзидан ҳаммаёқда тотувлик ва осойишталик ҳукм суради, иншааллоҳ.

Фуқаролар тотувлиги байналмилаллик, толерантлик, бағрикенглик, маънавий яқдиллик, муайян вазифани кўпчилик ёрдамида бажариш, бир-бирини қўллаб-қувватлаш каби фазилатларни қамраб олади ҳамда бу каби туйғулар халқимизнинг қон-қонига, руҳига, менталитетига сингиб кетган туйғулар ҳисобланади. Шунга кўра, бу хислатлар халқ оғзаки ижодида ҳам ўз аксини топган. Жумладан: «Аҳил бўлсанг, оламни оласан», «Жаҳонда дўстликдан қудратли куч йўқ», «Олтовлон ола бўлса – оғзидагини олдирад, тўртовлон тугал бўлса – унмаганни ундирад» каби ҳикматлар ва мақоллар шулар сирасидандир.

Куйида кишилик жамиятида ўзаро тотувликнинг турли кўринишлари хусусида тўхталамиз. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам кишилар ўртасидаги ўзаро аҳиллик ва тотувликни оширадиган омиллар ҳақида таълим бериб, улар жамиятнинг ўзаро жипслигининг кафолати эканини уқтирадилар. Хусусан, одамларнинг учрашганда бир-бири билан саломлашиб ўзаро илиқ муносабатда бўлишлари зарурлигини қайта-қайта уқтирганлар. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам бир ҳадисларида: **«Бир-бирларингиз билан саломлашиб юринглар. Шунда ўрталарингизда меҳру муҳаббат уйғонур»**, – дейдилар. Саломлашиш одоби кишиларни маънавий яқинлаштирадиган омиллардандир. У таниш-нотаниш кишилар ўртасида

Одилхон қори Юнусхон ҳожии ўғли

илиқлик уйғотади, бегоналик ҳиссини йўқотади. Бошқа бир ҳадисларида эса: **«Аллоҳ таолога фарз ибодатларидан кейин энг маъқул иш мусулмон кишини хурсанд қилишдир»**, – дейдилар.

Жамият фаровонлигининг яна бир илдизи – оилавий тотувлик ва аҳилликдир. Бу эр-хотин, фарзандлар ўртасидаги, оила аъзоларининг ўзаро муомаласида намоён бўладиган, ота-боболарнинг эътиқоди, ваъз-насиҳатлари, тарбияси, анъана ва урф-одатлари орқали шаклланадиган оиланинг мустаҳкамлигини таъминлайдиган муносабатлардир. Оилада эр-хотин аҳил яшаса, бир-бирини қанчалик иззат-ҳурмат қилса, ардоқласа, албатта, оилада камол топаётган фарзандлар тарбиясига ижобий таъсир қилади. Оилавий тотувлик ва аҳиллик жамият жипслиги ва тотувлигининг кафолати, деб бежиз айтилмаган.

Жамоавий аҳиллик битта корхона, ташкилот ёки муассасада ишлайдиган ходимларнинг ўзаро муносабатларида намоён бўладиган фазилат бўлиб, бунда жамоа ишида жамоа аъзолари бир-бирига бегараз, холис ёрдам кўрсатади. Жамоада муайян вазифани бажариш ниятида амалга ошириладиган ижобий хатти-ҳаракатларнинг унинг аъзолари томонидан маъқулланиши мазкур жамоанинг аҳиллигидан дарак беради. Агар жамоа аҳил бўлмаса, белгиланган режани бажара олмайди.

Муқаддас динимизда қўни-қўшнилар ўртасидаги аҳилликни сақлашга ҳам жуда катта аҳамият қаратилган. Қўни-қўшни бўлиб тотувлик ва аҳилликда яшашнинг хосияти жуда улуғ. Бирор қўшни мушкул аҳволда қолганда, бошқалар кўмакка келиб, ёрдам қўлини узатса – бу халқ учун ҳам, жамият, давлатимиз, динимиз учун ҳам фойдадир. «Ховли олма, қўшни ол», «Ён қўшни – жон қўшни» каби ҳикматли ибораларда қўшнилар орасидаги тотувлик, аҳиллик ва меҳр-оқибат юксак

улуғланади. Оиша разияллоҳу анҳодан ривоят қилинган ҳадисда шундай дейилади: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қилиб дедилар: **«Жаброил саллаллоҳу алайҳи васаллам қўшнига яхшилик қилиш ҳақида менга муттасил насиҳат ва васият қилавергач, яқинда у бизларга қўшниларимизни ҳам (худди яқин қариндошларимиз каби) меросхўр қилиб қўйса керак, деган ўйга бориб қолдим»** (Муттафақун алайҳ). Қўшнига яхшилик қилиш, унинг ҳақини адо қилиш комиллик, имон бутунлиги тушунчалари билан тутшиб кетади. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қиладилар: **«Кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса, яхши сўзларни гапирсин, йўқса, жим турсин. Кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса, қўшнисини иззат-икром қилсин. Кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса, меҳмонини иззат қилсин»** (Муттафақун алайҳ). Бошқа бир ҳадисда эса: **«Жоним ихтиёрида бўлган Аллоҳга қасамки, сизлар токи ўзингиз севган, яхши кўрган нарсангизни қўшинингизга ҳам раво кўрмагунингизча имонда комил бўла олмайсиз»**, – дейдилар.

Жамиятда кишилар тотувлиги ва жипслигининг муҳим кўринишларидан яна бири қон-қариндошлар ўртасидаги аҳиллик ва тотувликдир. Инсон ҳаёти мобайнида турли синовлардан ўтади: тўй қилиб, эл олдида дастурхон ёзиши ҳам бир синов бўлса, дафн маросими ҳам бир синовдир. Иморат куриб, уй-жой қилиш ҳам бир синов. Шунда қариндош-уруғ, ошна-оғайниларининг ёрдами, маслаҳати, хизмати керак бўлади. Демак, қариндошлар ўртасидаги аҳиллик – инсоннинг бутун ҳаётини, яшаш тарзини, қандай инсон эканлигини синовдан ўтказишда намоён бўладиган энг муҳим ижтимоий-маънавий воқелиқдир.

Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг бир неча оятларида қон-қариндошлар ўртасидаги аҳиллик ва

тотувликка амр қилади. «Наҳл» сурасининг 90-оятида шундай дейилади:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

«Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюрар ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтарур. (У) эслатма олурсизлар, деб сизларга насиҳат қилур».

Бошқа бир ояти қаримада шундай дейилади:

فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ
وَجْهَ اللَّهِ وَأَوْلَىٰكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«Бас, қариндош ҳаққини адо этинг! Мискин ва мусофир ҳаққини ҳам. Ана шу Аллоҳнинг «юзи»ни истайдиганлар учун яхшидир! Айнан ўшалар иқболлидирлар!» («Рум» сураси, 38-оят).

Ўз навбатида айни хусусдаги ҳадислар ҳам талайгина. Шулардан бирида: «**Ким ризқи мўл-кўл қилинишини ва умри узайтирилишини истаса, силаи раҳм** (қариндошлари билан алоқа) **қилсин!**», – дейилади (Имом Бухорий ривояти). Қариндошлик ришталарини узиш динимизда қораланган. Бундай инсонларнинг дуоси ҳам ижобат қилинмайди ва дунёю охиратда азоб ва маломатга қоладилар. Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам: «**Раҳм Раҳмондан олингандир. Бас, Аллоҳ: «Сени ким узса, Мен ҳам уни узман. Ким сени боғласа, Мен ҳам боғлайман», – дейди**», – дедилар (Бухорий ва Термизий ривоят қилишган). Яъни қариндош-уруғчилик ришталари маъносини англатувчи «раҳм» сўзи Аллоҳнинг буюк исми «Раҳмон» сўзидан олинган. Шу боис силаи раҳм (қариндошлик алоқаларини тиклаш) ўта аҳамиятли ва хайрли ишдир. Набий саллаллоҳу алайҳи васалламнинг

бошқа бир ҳадисларида эса: **«Қариндошлик алоқасини узувчи жаннатга кирмайди», – дейилган** (Имом Бухорий ривояти).

Қондошлари билан яқин бўлмаган одамни халқда ўлик одам санашади. Шунга кўра «Узоқлашган қариндошдан яқинлашган ёт яхши», «Косовинг узун бўлса – қўлинг куймас, оғайнинг кўп бўлса – одам тегмас» каби мақоллар бежиз айтилмаган.

Маҳалла-кўй ўртасидаги аҳиллик ва тотувлик ҳам ижтимоий-маънавий аҳамияти жиҳатидан кўни-қўшни, қон-қариндошлар аҳиллиги каби тушунчалардан кам эмас. Ахир, маҳаллалар ҳам энг камида бир-бирига кўни-қўшни бўлган оилалардан иборат. Бир маҳаллада яшовчилар, одатда, болалар туғилганидан тортиб, улар вояга етгунича, оила қуришидан тортиб, боринги, сўнгги манзилга кузатилгунича бирга бўладилар. Доно халқимизда «Ватан маҳалладан бошланади», «Бир болага етти маҳалла – ота-она» деган тарбиявий аҳамиятга эга иборалар бор. Шунинг учун маҳалла тотувлиги ўзбек халқи турмуш тарзида улуғ ахлоқий мезонлар асосида муқаддаслашган. Жамиятимизда маҳалланинг аҳамияти мустақиллик йилларида янада теранлашди. Ҳозирда маҳаллий ҳокимиятнинг кўплаб вазифалари маҳалла зиммасига юклатилган.

Миллий аҳиллик ва тотувлик – битта халқ, битта миллатга мансуб фуқароларнинг муайян тарихий даврда ҳал қилувчи аҳамият касб этадиган хатти-ҳаракатлари орқали намоён бўладиган воқелик бўлиб, миллий тараққиётда муҳим ўрин тутаяди. Миллий аҳиллик ва тотувлик мамлакат миқёсида халқ ёхуд миллатнинг яшаб қолиши ёки қолмаслиги, амалдаги ҳукуматнинг ҳокимият тепасида қолиши ёки кетиши ҳал бўладиган қалтис даврда бутун миллат аҳил бўлиб ҳаракат қилишида намоён бўлади. Бу ўринда

мустақиллик арафасидаги миллий аҳиллик ва тотувлик бугунги кунларимизга пойдевор бўлиб хизмат қилганини эслаш кифоя.

Бугунги кунда халқлараро аҳиллик ва тотувлик тушунчаси ҳар қачонгидан долзарбдир. Бу тушунча замирида халқаро миқёсда намоён бўладиган, тинчликпарварлик акциялари чоғидаги аҳиллик ва тотувлик, бирдамлик хатти-ҳаракатлари ётади. Ҳозирги глобаллашув шароитида ер юзида тинчликни сақлаб қолишда халқлар ўртасидаги аҳиллик ва тотувлик жуда катта аҳамият касб этмоқда.

Инсониятга умумий ватан қилиб берилган ер куррасини обод қилиш, ўзаро тинч-тотувлик ва аҳилликда истиқомат қилиш кенг миқёсда қитъалараро аҳиллик ва тотувликка бориб тақалади. Бу тушунча ҳам халқлараро ва миллатлараро аҳиллик ва тотувлик акциялари каби хатти-ҳаракатлар мажмуидан таркиб топган. Мақсад ташқи хавф-хатарга қарши қитъа бўйича қаршилик кўрсатиш, қитъада тинчликни сақлаб қолишдир. Африка қитъаси халқларининг бирдамлик хатти-ҳаракатларини, Европа қитъасининг бирлашувини шундай мақсаддаги аҳиллик ва тотувлик деб талқин қилса бўлади.

Инсоният ҳануз қутула олмаётган муаммолардан бири айрим халқларнинг ирқий камситилишидир. Ирқлараро аҳиллик ва тотувлиги кучли мамлакатларнинг ирқчилик сиёсатига қарши ягона ирқ бўлиб, қаршилик кўрсатиш хатти-ҳаракатларига 1950 – 1970-йилларда негроид ирқига мансуб халқлар озодлик учун кураш бошлаганида бутун дунё қора танлилари уларни қўллаб-қувватлаб турганини мисол қилиш мумкин. Бу масала динимизда муҳим ҳисобланиб, ирқлараро аҳиллик ва тотувликни таъминлашда исломий ғоялар доимо пешқадам бўлиб келган. Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи

васаллам бу ҳақда шундай марҳамат қилганлар: «Эй, одамлар! Албатта, сизнинг Роббингиз бирдир. Албатта, сизнинг отангиз бирдир. Албатта, арабнинг ажамдан фазли йўқ, ажамнинг арабдан фазли йўқ, қизилнинг қорадан, қоранинг қизилдан афзаллиги йўқ, магар тақво ила». Ушбу ҳадисда бутун инсоният ягона парвардигорнинг бандаси, ҳамда улар битта отанинг, яъни Одам Атонинг фарзандлари эканлиги айтилмоқда. Арабнинг ажамдан афзаллиги йўқ, дейиши, ҳеч бир миллат, элат, халқ, қабиланинг бошқасидан устунлик жиҳати йўқ эканлигига ишорадир. Аслида, афзаллик, устунлик тақво биландир. Яъни ким Аллоҳдан кўпроқ кўрқса, ўша киши фазлда ортик бўлади. Шунга кўра, бошқа диндаги ва бошқа миллатдаги кишилар билан инсоний алоқаларни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир.

Мустақиллик бизга маънавий-маърифий жиҳатдан юксак ва адолатли инсонпарвар жамият қуриш имкониятини берди. Эндиликда бу жамият тараққиётига ҳар бир инсон ўзининг илмий салоҳияти орқали ўз ҳиссасини қўшмоғи лозим.

Фуқароларнинг тафаккурини янада юксалтириш ва уларнинг фаолиятини самарали ташкил этишга алоҳида эътибор берилаётгани бежиз эмас, албатта. Бунинг нечоғли муҳимлиги Президентимизнинг нутқида ҳам баён этилган: «Илму тафаккур – кишини эзгуликка бошлайдиган беқиёс куч. Илм ва тафаккур одамлар қалбига нур, онгига зиё, хонадонига файз-барака келтирадиган буюк мўъжизадир»¹.

Сўнгги йилларда халқаро терроризм, диний экстремизм, этник можаролар, экологик муаммолар, ядро уруши хавфи каби муаммолар инсониятни янада жипслаштирмоқда, муаммоларнинг ечимини бир

¹ Каримов И.А. «Истиқлол имкониятларидан оқилона фойдаланайлик». – Т.: Ўзбекистон. 4-жилд. 133 бет.

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

ёқадан бош чиқариб ҳал қилишга мажбур этмоқда. Технократик тараққиёт даврида инсон омилини рўёбга чиқариш, унинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини баробар олиб боришни мавжуд шароитнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Миллий ва дунё маданиятларининг энг яхши намуналарини кенг тарғиб қилиш ва оммалаштириш ўсиб келаётган авлодни, замонавий ёшларимизни маънавий тарбиялашнинг асоси бўлмоғи лозим. Президентимиз айтганидек: «Мен маданият ва маърифат дунёни жаҳолат ва ваҳшийликдан, диний ва миллий экстремизмдан, этник қарама-қаршилик, минтақавий можаро ва урушлардан сақлай олишига ишонаман».

МУТААССИБЛИК – БЕҚАРОРЛИК ОМИЛИ

Ҳозирги пайтда кўплаб давлатлар бошидан кечираётган маънавий бўҳронлар билан бирга ушбу мутаассиблик муаммосининг кўлами ва таъсир доираси ҳам кенгайиб бормоқда. Бу жараёнда аввало мутаассибликнинг турли шакл ва кўринишда жамият ҳаётига хавф солаётганлигини инкор этиш ўринсиз. Мутаассибликнинг хатарли жиҳати шундаки, унга йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўлади. Оммавийлик унсури эса муайян бир хатти-ҳаракатлар учун шахсий жавобгарлик ҳиссини йўқотиб юборади, ҳаракатга оммавий тус беради. Ўзининг шак-шубҳасиз ҳақлигига, ҳақиқатни фақат ўзи билишига ишонч ҳисси сўнгги чораларга – зўравонлик ҳаракатларига мойиллиги билан ажралиб турадиган диний экстремизмнинг пайдо бўлишига олиб келади².

Бугунги кунда дунёнинг кўпгина минтақаларида ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштиришга уринаётган, қанчадан-қанча бегуноҳ кишиларнинг ҳаётига зомин бўлаётган ўтакетган мутаассибларнинг экстремистик хатти-ҳаракати тобора хатарли тус олаётгани барча давлатларнинг бу иллатга қарши биргаликда кураш олиб бориши, кишиларнинг маданий даражасини юксалтириш, шахсга нисбатан ҳурмат туйғусини шакллантириш борасида саъй-ҳаракатларни бирлаштиришни тақозо этмоқда.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: *«Иккита улуғ неъмат борки, кўп инсонлар унинг қадрига етмайдилар. Бу икки неъмат соғлиқ ва*

² Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997.

Одилхон қори Юнусхон ҳожии ўғли

тинчлик-хотиржамликдир», – деганлар. Тинчлик ва барқарорлик жуда катта меҳнат, ҳушёрлик ва фидоийликни талаб қилади. Лекин буни ҳамма ҳам ҳис қилавермайди.

2010 йил 18 декабрь ойида араб юртларида бошланган инқилобий намоиш ва норозилик ҳаракатлари Тунис, Ливия, Миср, Яман, Баҳрайн, Сурия ва бошқа мамлакатларда бўлиб ўтди.

Мана уч йилдан буён давом этиб келаётган можаролар ҳали-ҳануз ижобий ечимини топаётгани йўқ. Ғарб сиёсатчилари араб давлатлари осмонида пайдо бўлган мазкур қора булутни, тўғрироғи бўронни «Араб баҳори» деб номладилар. Қанчадан қанча бегуноҳ кишилар қурбон, шаҳар ва қишлоқлар вайрон бўлди. Сиёсатчилар бу намоишлар йиллар давомида ўз ечимини топмай йиғилган муаммоларнинг қалқиб чиқиши деб баҳоладилар.

Муҳтарам Президентимиз бу воқеаларга бизнинг муносабатимиз ҳақида сўзлади. Биз бу ҳудудда можаролар тезроқ тугаб, тинчлик ва барқарорлик ўрнатилишини исташимизни баён қилди. Бунотинчлик ичкаридан эмас, четдан келгани, кимлардир четдан туриб, халқнинг орасини бузаётганидан огоҳлантирди. Арабларнинг бошига тушган бу бало кимларнингдир режаларига қўмаклашиши ҳақида халқимизга маълумот бериш кераклиги ҳақида сўзлади.

Агар биз бу балонинг томирини тушунтириб берсак, одамлар хабардор бўлса, турли-туман ножўя гаплар чекинади. Бизга нима, деб юрсак, бу калтабинлик бўлади. Арабистон халқлари бошига тушган бу фожеа, келишмовчилик, албатта, ўтиб кетади. Фақат чидам ва аҳиллик керак.

Тинчликнинг қадри нимада юзага чиқади? Шукроналикда. Ён атрофимизда, дунёда содир бўлаётган воқеалар, уларнинг оқибатлари ҳақида

ҳаққоний маълумотлар шукроналикка асос беради. Чунки нотинчлик ҳеч қачон бир жойда турмайди. Тўлқинланиб, янгиланиб, қўшни давлатларга албатта етиб келади. Шунинг учун одамларга ён атрофимизда бўлаётган сиёсий ўзгаришларни тушунтириб бориш жуда муҳимлигини таъкидлади Президентимиз.

Арабистон тинчлик дини – ислом туширилган замин. Буюк муҳаддислар Имом Бухорий, Имом Термизийлар мероси шарофати билан Пайғамбаримиз ибратларини ўқиб, аҳил яшаб келаётган араб халқларининг тинчлиги нега бузилди? Худо берган ер ости бойликлари ҳисобига тинч ва фаровон яшаётган араб мамлакатларида нега сокинлик – кескинликка, аҳиллик – биродаркушликка, тинчлик – можароларга, барқарорлик – беқарорликка айланиб кетди?

Фитналар соя сола бошлаганидаёқ ислом оламидаги энг машҳур олимлар, халққа мурожаат қилиб, уларни сабр-тоқатга ва мураса қилишга чақирдилар ҳамда фитналарга алданиб қолишдан огоҳлантирдилар. Жумладан, марҳум Муҳаммад Саид Рамазон Бутий ўз халқидан Суриядаги можароларни тинч йўл билан ҳал қилишга, юрт ичида уруш оловини ёқмоқчи бўлаётганларнинг ҳийла-найрангларига учмасликларини ва оқибатни ўйлаб иш юритишларини сўраб жуда кўп уринди. Халқига қилган мурожаатларининг бирида жумладан бундай деди: «Ислоҳот юртнинг ичидан чиқади. Уни ташқаридан олиб келиб бўлмайди». Афсуски, шундай улуғ олимнинг ўзи ҳам фитналар қурбони бўлди.

Бу фожеалар натижасини кузатар эканмиз, «бир кун жанжал бўлган уйдан қирқ кун барака кетади», – деган ҳикматли сўзнинг нақадар тўғри эканини яна бир бор гувоҳи бўлмоқдамиз. Араб давлатларининг бошига тушган кулфатлардан биз ҳам маҳзунмиз. Уларнинг яна ёруғ кунларга чиқишларини, ватанлари-

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

да тинчлик, осойишталик ҳукм суришини, бахтиёр ҳаёт кечиришларини ва фитналардан барча-барчамизни асрашини Аллоҳдан астойдил дуо қилиб сўраймиз. Тинчлик ва барқарорлик жуда катта меҳнат, ҳушёрлик ва фидоийликни талаб қилади. Лекин буни ҳамма ҳам ҳис қилавермайди.

Мутаассиблар учун тоқатлилик, бағрикенглик ҳеч қандай маъно касб этмайди, у киши руҳиятининг пастлиги, иродаси бақувват эмаслиги, табиати заифлигининг намоён бўлиш шаклларида бири ҳисобланади. Мутаассиб одам кимни ўзидан йироқ деб билса, унга душман ёки рақиб сифатида қараб зарар етказишга уринади.

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа дин ва эътиқод вакилларига нисбатан бағрикенг бўлиш, уларнинг эътиқодини ҳурмат қилиш, ҳақларига риоя этишнинг олий намунасини кўрсатибгина қолмай, умматни ҳам ҳамиша ана шу йўлдан боришга даъват қилганлар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадисда: **«Ким аҳли зиммага бирор заҳмат етказса, қиёмат кунини мени ўзига душман сифатида кўради»**, дейилган (Аҳмад ибн Ҳанбал).

Ислом дини илк даврида ноқ аввалги динларга ҳеч қандай тазйиқ ўтказмади, турфа мазҳаб ва мафкураларга қарши мутаассиблик қилмади. Ислом биринчи кунларда ноқ диний бағрикенгликнинг оламшумул шиорларини ўртага ташлади: «Барча самовий динлар бир манба, бир булоқдан сув ичади, ҳамма пайғамбарлар биродардирлар, рисолатда улар ўртасида ҳеч қандай афзаллик йўқ, эътиқодга, динга мажбурлаш мумкин эмас, илоҳий диёнатларнинг барча ибодатхоналари ҳимоя ва мудофаа қилиниши керак, динлардаги ихтилофлар қотиллик ва адоватларга сабаб бўлмаслиги, яхшилик, силаи раҳмдан тўсмаслиги лозим» ва ҳоказо.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида диний бағрикенглик сиёсати ўзининг мукаммал кўринишида намоён бўлган. Айниқса, عام الوفود (элчилар ёки вакиллар ташрифи йили) деб аталмиш йилда мазкур тушунча янада равшанроқ кўринди. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам кўплаб аҳли китоблар вакилларини қабул қилар, ўзга давлат раҳбарларига мактублар жўнатардилар.

Итальян тадқиқотчиси К.Жиоржио ислом ҳукмрон бўлган даврдаги бошқа самовий дин асҳобларининг аҳволи ҳақида шундай ёзади: «Гарчи ҳижратнинг тўққизинчи йилидаёқ ислом дини бутун араб жазирасини қамраб олган бўлсада, Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам яҳуд ва насороларни ўз динига киришга мажбур қилмаган. Чунки улар аҳли китоб эдилар. Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг Нажрон бош епископи Абулҳорисга ёзган мактубларида ислом келгач, араб яриморолида насороларнинг аҳволи яхшилангани ҳақида хабар берганлар. У киши мактубда шундай сўзларни айтганлар: «Бисмиллаҳирроҳманирроҳийм. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан Нажроннинг бош епископи Абулҳорисга ва унинг барча руҳонийлари ва епископларига! Аммо баъд... Катта епископ, унинг руҳонийлари ва бошқа епископларига маълум бўлсинки, сизларнинг черковларингиз, маъбадларингиз ва савмаъаларингиз қандай бўлса шундайлигича қолдирилади, сизлар ўз ибодатларингизда ҳур ва эркиндирсиз. Орангиздан бирортангиз ўз мансабидан ва мақомидан четлаштирилмайди, диний маросимларингизда ҳеч нарса ўзгартирилмагани каби мазкурлардан ҳам ҳеч нарса ўзгартирилмайди, модомики епископлар (аҳдга) содиқ қолсалар ва дин таълимотларига амал қилсалар. Ким шу нарсаларга амал қилса, у Аллоҳнинг ва Расулининг

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

зиммасида (ҳимоясида) бўлади, ким уларни ман қилса, бас, у Аллоҳ ва Расулининг душмани бўлади».

Мазкур мактуб аҳли китоблар араб яриморолида ўз ибодатларини адо этишда эмин-эркин бўлганларига ва ҳеч ким уларни бу нарсалардан тўсиб, тазйиқ ўтказмаганига далолат қилади. Хижратнинг тўққизинчи йилида Нажрон насоролари делегацияси уларнинг катта епископи Абулҳорис бошчилигида Мадинаи мунавварага меҳмон бўлиб келади. Улар Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига кирмоқчи бўлганларида, ўзларининг расмий диний либосларини кийиб оладилар. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламни зиёрат қилиб бўлганларидан сўнг Ул зотдан ибодатларини адо этиш учун рухсат сўрайдилар. Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Мадина масжидида ибодатларини адо этишлари учун шароит қилиб берадилар. Шундай қилиб, улар мусулмонларнинг масжидида Байтулмақдисга йўналган ҳолда ибодатларини адо қиладилар.

Набий саллаллоҳу алайҳи васаллам амал қилган диний бағрикенглик сиёсати кейинчалик У зот халифаларининг ҳам қоидасига айланди. Улар ҳам ўз навбатида ўзга самовий дин вакилларига ҳурмат ва шафқат билан муносабатда бўлишди, Мағрибу Машриқни эгаллаган ислом ўлкаларида ўзга дин вакиллари ҳам мусулмонлар ҳимоясида бемалол ўз динларига амал қилиб яшадилар. Бундай мисли кўрилмаган бағрикенглик ҳаттоки, ғарб шарқшунослари томонидан ҳам тилга олинган. Улар ислом бағрикенглиги билан салб юришларидаги хунрезликларни муқояса қилиб, исломнинг бошқа динлардан кўра бағрикенгликда пешқадам эканини ўз китобларида эътироф этганлар.

Жумладан, шарқшунос Мишўн ўзининг «Салб юришлари тарихи» номли китобида қуйидагиларни ёзади: «Ислом бошқа дин вакилларига нисбатан

бағрикенгдир. У патриархларни, рухонийларни ва уларнинг ходимларини ҳар қандай солиқлардан озод қилган, ибодатга берилганлари учун уларни урушда ҳам ўлдиришни ман қилган. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу эса Қуддусни фатҳ қилгач, насороларга тегмаган».

Мазкур шарқшунос ўзининг «Шарқ сари диний саёҳат» номли бошқа китобида насоролар бағрикенглик ва олижанобликни, ўзгалар билан ҳусни муомалани кўп ҳолларда мусулмонлардан ўрганганликларини ёзади: «Насоролар таомул руҳини ва ҳусни муомала фазилатларини мусулмонлардан ўзлаштирганликлари ғоят ачинарли бир ҳолдир. Ҳолбуки, мазкур фазилатлар барча халқларда мурувват ва эҳсон қоидаларининг энг муқаддаси ҳисобланади. Мана шуларнинг барига мусулмонлар ўз пайғамбарлари Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васалламнинг таълими туфайли эришганлар».

Замонавий дунёда мутаассиблик тушунчаси ҳақида фикр юритар эканмиз, ушбу ҳодисанинг қуйидаги тавсифларини келтирамиз: бидъатларнинг фаҳм-фаросатдан, ирим-сиримларнинг эътиқоддан, ҳиссиётга берилишнинг шахслараро мулоқотдан, кўркўрона бўйсунушнинг мустақил танқидий фикр юритишдан, гипноз йўли билан таъсирга берилишнинг билим ва ақлдан, тоқатсизликнинг сабр-тоқатдан устун келиши. Мутаассибликнинг бу каби жиҳатлари жамиятда кўп кузатилади. Бошқача айтганда, мутаассибона онгнинг асосий тавсифлари, бу – ақидапарастлик, тоқатсизлик, муроса қилмасликдир.

Тоқатсизлик анча вақтлардан буён фанатизмнинг синоними, унинг белгиси сифатида тадқиқотчилар томонидан тан олинган. Бирон-бир қарашни фақат ўзининг сеvimли қоидаларига мос келмаганлиги, қарши эканлиги учунгина қатъиян рад этадиган ҳар қандай одам тоқатсиздир. Мутаассибона онг

тоқатсизликдан холи бўлолмайди, чунки бу масалада мутаассибнинг нуқтаи назари қуйидагидан иборат: бошқача фикрлайдиганларни муттасил таъқиб қилиш – фақат шугина унга руҳий хотиржамлик ва қониқиш ҳиссини бахш этади. Лекин мутаассибона онгининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, бу руҳий хотиржамлик узоқ давом этмайди, ўзидан сира қониқмайди ва эътиқоди, ишонган нарсаси ҳақ эканини исботлаш учун такрор ва яна такрор курашга отланади.

Унинг назарида ҳамма ерда унга қарши фикр юритувчилар, «душманлар» ҳужум қилаётгандек туюлади, гўёки, ҳамма унинг эътиқодини синдириш, хотиржамлигини бузиш, кемиришга ҳаракат қилаётгандек, унинг онгини низога киришишга ундаётгандек бўлади. Мутаассиб учун онг низоси – бу барча кулфатларнинг энг ёмони, ахир, айнан онгининг бутунлиги унга ўзининг бошқалардан устун эканлигини ич-ичидан англашига имкон беради. Шубҳаларнинг йўқлиги, юқорида айтилганидек, низо юзага келмаслигига гаров бўлиб хизмат қилади; мутаассибона онг эгаси учун низо фақат ташқи характерга эга бўлади, яъни низо тарафдорлар ва уларга қаршилар ўртасида юз беради.

Маданий ақидапарастлик – бу анъанавий жамиятларнинг унда уруғ-қабилаларга оид афсоналар ҳукмронлик қилаётган, тақиқлар қўйилган вақтлардаги ҳолатидир. Уларнинг ўрнига бир авлоддан бошқа авлодга узатиш учун «васият» қилинган қонунлар талабларидан иборат бўлган панд-насихатлар, васиятлар, фармойишлар келадики, булар, ўз навбатида, инсоний муносабатларнинг турли регуляторларини белгилайди. Бироқ бу жараён ҳаддан ташқари секин амалга оширилади. Анъанавий жамиятлар шаклланган муносабатларга узил-кесил амал қиладилар ва шу тарзда жамият бутунлиги сақлаб қолинади. Анъанавий жамиятда инсоннинг ўзи ҳам урф-одатлар, қонун-қоидалар, анъа-

налар, маросимлар ва бошқаларни баҳолашнинг ўзига хос андазасига айланади.

Маданий ақидапарастлик жамиятда бирон-бир нарсга бошқа нарсани зид қўйиш, мулоқот, таҳлил, ибратли фикр-мулоҳазалар пайдо бўлиб, фаол ҳаракат қилаётган чоғдагина бузилиши мумкин. Инсон заковати ўзининг урф-одатларга боғланиб қолган алоқаларини буза бошлайди, уруғ ва қабилаларга оид афсоналар, анъаналар билан низога киришади, жамиятда шаклланган ўзаро инсоний хатти-ҳаракат намуналарининг чекланганлигини пайқаб қолади ва вазиятни тушунади. Бундай жамиятда оқилонга фикр юритадиган кишилар сони ошади, бинобарин, улар обрў-эътиборли кишиларга таянмаган ҳолда ижод қилишга қодирдир.

Мутаассиб – бу дарғазаб, жазавали, асабий, ҳиссиётга берилган ва қаттиқ ҳаяжонга тушувчи шахс, у ғояларни фаол ташувчилардан ҳисобланади. Айнан шу сифатлар унга омма орасидаги тарафдорлар қалбини эгаллашга имкон беради. Мутаассиблардан ташқари, жамиятда ўзларини фанатлар деб атайдиган кишилар гуруҳи ҳам бўлиб, уларнинг илдизи умумий бўлгани учун уларнинг бир қадар бирлашуви кузатилади. Шу муносабат билан савол туғилади: фанатни фанатик деб аташ мумкинми? Ўз идеалига, кўнгил орзусига таъзим қиладиган, у тўғрисидаги барча маълумотларни йиғадиган, унинг таржимаи ҳоли, ҳаёти ва ижоди билан қизиқувчи, унинг шеър-қўшиқларини ёд олган, гуллар тақдим қилган, уларга тақлид қиладиган бир тўда болалар гуруҳини ҳам фанатлар деб аташ мумкинми? «Ҳа» дейиш ҳам, «йўқ» дейиш ҳам мумкин. Фанатликни шахс ижтимоийлашувининг алоҳида усули сифатида баҳолаш мумкин, унда мутаассибликнинг шаклланишига ўхшаш механизмлар ишга солинган, лекин улар қадрга эга эмас, чунки шахснинг чуқур

ички асосини жойидан қўзғалтирмайди. Бу ёшга доир аломатлар ҳисобланади.

Этник ва сиёсий мутаассиблик муаммоси ҳам дунё олимлари нигоҳида турган асосий муаммолардандир. Президентимиз Ислом Каримовнинг қатор асарларида ушбу муаммоларнинг долзарблиги алоҳида қайд қилинади. «Ҳар қандай ижтимоий ҳодиса сингари, – дейди Президент Ислом Каримов, – миллий қадриятларнинг ҳам ўзига хос ривожланиш қонунияти бор. Бу ҳақиқатни унутиш, миллий қадриятларни бирёклама, сунъий равишда улуғлаш ва идеаллаштиришга уриниш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланиш салбий оқибатларга олиб келиши ҳаётда кўп бора ўз исботини топган. Айниқса, Ўзбекистон каби кўпмиллатли, кўпконфессияли мамлакатда бундай ҳаракатлар охир-оқибатда миллатлараро зиддият, миллатчилик, миллий ва диний бегоҳлик каби ноҳуш ҳолатларга олиб келиши мумкин»³.

Ҳозир дунёда этник мутаассибликларнинг оқибатида содир бўлаётган миллатлараро можароларда кўп хунрезликлар содир бўлмоқда. Улар зўравонликнинг ўзига хос кўринишдаги шаклига айланмоқда. Миллатлараро можаролардан давлатлараро урушлардан кўп талафот кўрилмоқда. XIX аср охири ва XX аср бошларида кузатилган можароларда Африка, Осиё, Яқин Шарқ, собиқ Югославия, собиқ Иттифок ҳудудидаги можаролар миллионлаб кишиларнинг ҳаётига зомин бўлди, ўн миллионлаб кишилар қочоққа айланди, етказилган миллиардлаб доллар моддий зарарлар кўрилди.

Юртбошимиз Ислом Каримовнинг минтақамизда этник мутаассиблик билан боғлиқ муаммоларга доир таҳлилларида қуйидаги фикрини қайд этиш жоиз: «Марказий Осиёнинг бир халқини бошқасига

³ Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.

қарама-қарши қўйиш, миллий устунлик мавжудлиги тўғрисидаги афсоналарни тарқатиш йўлидаги ҳар қандай уринишларнинг олдини олиш лозим. Ҳолбуки, ҳам минтақадаги, ҳам чет элдаги баъзи масъулиятсиз, калтабин ва кибру ҳавога берилган сиёсий арбоблар ана шундай ҳаракатларни содир этмоқдалар. Бундай уринишлар қандай баҳоналар билан ниқобланмасин, улар фақат минтақадаги фуқаролар тинчлигини ва минтақалараро тотувликни жиддий бузишгагина хизмат қилади, холос. Бу ҳол нималарга олиб келиши мумкинлигини собиқ Югославия, Тоғли Қорабоғ ва бошқа кўп миллатли мамлакатлардаги фожиали воқеалар кўрсатиб турибди»⁴.

2010 йилнинг июнь ойида Қирғизистон жанубида рўй берган фожиали воқеалар Марказий Осиё мамлакатларидаги барқарорликни издан чиқаришга жиддий хавф солди ва унда этник мутаассибликнинг элементлари кузатилди. Қирғизистондаги сиёсий беқарорлик, ҳокимиятнинг беқарорлашуви натижа-сида миллатлараро можаролар келиб чиқди. Ушбу ҳудудда истиқомат қилувчи ўзбеклар ва қирғизлар уюштирилган зўравонликлар, талон-тарож ва хунрез-ликлар ҳамда ваҳшийликнинг қурбонига айланди. Мутахассислар томонидан ушбу воқеалар асрлар мобайнида ёнма-ён яшаб келган икки қардош миллат вакиллари ўртасида учинчи кучлар томонидан миллатчилик, этник мутаассиблик уруғини сочишга қаратилган уринишлар, деб изоҳланди. Оқибатда юзлаб бегуноҳ одамлар қурбон бўлди, юз минглаб кишилар қочқинга айланди. Президент Ислон Каримов БМТ саммити минг йиллик ривожланиш мақсадларига бағишланган ялпи мажлисдаги ва Коллектив хавфсизлик шартномаси ташкилоти (ОДКБ) Коллектив хавфсизлик кенгашининг мажлисида

⁴ Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. 6-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 1998. –Б. 83.

Одилхон қори Юнусхон ҳожси ўғли

сўзлаган нутқларида ушбу воқеаларнинг асл моҳияти, сабаблари ва оқибатлари ҳақида жаҳон ҳамжамиятини огоҳлантирди ва ҳолисона кўз билан назар солишга ундади. Ушбу маърузаларда алоҳида қайд қилинганидек: «Қирғизларнинг ўзи ҳам, республика жанубида яшаётган кўп сонли ўзбеклар ҳам учинчи кучлар томонидан пухта ўйланган ва уюштирилган акциянинг қурбонига айланди, дейиш учун барча асосларимиз бор».

Ўта мураккаб ва ўт олиб кетиш хавфи бўлган мазкур вазиятда қабих ният билан ташкил этилган воқеаларнинг ривожланишига йўл қўймаслик биз учун ниҳоятда оғир муаммога айланди. Ўз ҳудудимизда юз мингдан ортиқ қочқинлар, болалар, хотин-қизлар, қарияларни қабул қилиш, уларни жойлаштириш ва барча зарур нарсалар билан таъминлаш жуда катта меҳнат ва ресурсларни талаб қилди. Айни пайтда ўта шафқатсиз зўравонликнинг авж олишига йўл қўймаслик, чегара ҳудудида осойишталикни сақлаш, ғавқулодда оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган қаҳру ғазабни жиловлаш, экстремизмнинг шиддатли тус олишининг олдини олиш зарур эди.

Томонларнинг ўзаро ҳамкорлиги, оқилона келишувлар ушбу минтақада ўта кетган миллатчилик кайфиятидаги мутаассибликнинг, давомли миллатлараро можароларнинг олди олинишини таъминлади. Шунингдек, асрлар мобайнида ёнма-ён яшаб келган қардош халқларнинг тинч-тотув яшаши, янада бирдамлигини таъминлашга қаратилган ижобий ишлар амалга оширилди.

МИЛЛАТЧИЛИК – МИЛЛАТПАРВАРЛИК ЭМАС

Этномиллий можаролар, одатда кўплаб қон тўкилиши билан яқунланади. XX асрнинг иккинчи ярмида этномиллий можаролар жаҳонда зўравонликнинг устувор шаклига айланди. Уларда давлатлараро урушлардан ҳам кўп қон тўкилмоқда. Этномиллатчилик демократик тамойилларни қарор топтиришга тўсқинлик қилади. Демократияга хос бўлган ишончилиқ, тўғрилиқ, кўпчилиқнинг хоҳиш-иродасини амалга ошириш жараёнлари давомли урушга хос бўлган қўрқиш ва сабр-тоқатсизлик шароитида узоққа бормайди. Этномиллий можаролар учун зўравонликнинг такрорланиши хос ҳолат. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг Ангола, Бурунди, Ҳиндистон, Ироқ, Руанда, Судан, Туркия, Шри-Ланка ва Эфиопияда миллатчилик руҳидаги мутаассибона тажовузкорликлар, урушлар вақти-вақти билан хуруж қилиб турди. Этник урушлар оқибатида миллионлаб кишилар ҳалок бўлди. Кўп ҳолатларда бу урушлар такрорланиб кучайиб борди. Масалан, 1950 – 1970-йилларда Руандадаги урушлар ўн минглаб кишиларнинг ўлимига сабаб бўлган бўлса, 1990-йиллардаги такрорланган урушлар юз минглаб кишиларнинг ёстиғини қуритди. Ироқда курд-ироқ можароси кучайиб ўта зўравонлик, этник экстремизм шаклида кечган эди. Курд ташкилотлари томонидан уюштирилган тартибсизликлар дастлаб курдларни ўлдириш ва тазйиқ ўтказишга олиб келди, кейин эса 1960 ва 1970-йилларда уруш чиқишига сабабчи бўлди. Бу урушлар 1974 йилда Ироқ Курдистонни давлат сифатида тан олиши билан тугади. Судан ва Анголадаги давомли этномиллий можароларнинг якуни йўқдек туюлади. Гарчанд

улар орасида тинчлик сулҳлари тузилган бўлса-да, орадаги танаффуслар уруш қатнашчилари томонидан янги ресурслар тўплашига ишлатилиб, можаролар янада кучлироқ тарзда давом этган эди.

Яқин Шарқда XX асрнинг иккинчи ярмида содир бўлаётган этноможаролар таҳлилига эътибор қаратсак, турли хил гуруҳлар томонидан қуролли курашни қўллаб-қувватлаш ҳолати жангари этногуруҳларнинг жисмоний ва маданий жиҳатдан яшаб қолишига бўлган таҳдид ҳисобланади. Собиқ Югославиядаги миллатлараро урушлар этник жиҳатдан кам бўлган миллат ҳаёти ва маданиятининг йўқ бўлиб кетишига бўлган хавф ошиши билан бирга сепаратизм ҳам кучайиб борган эди. Шарқий Европадаги иқтисодий инқироз серб миллатига нисбатан сабр-тоқатсизликни оширди. Серб халқи С. Милошевичнинг иккинчи жаҳон уруши вақтида сербларнинг хорватларга нисбатан қилган геноциди таъсири остида юзага келган хорват миллатчилигига қарши қуролли ҳаракатини қўллаб-қувватлар эди.

Мамлакатда демократик тамойилларнинг қарор топиб бориши жараёнида жамиятдаги миллатларга бир хил мақом берилишини ҳазм қила олмаслик, бошқа миллатларнинг ютуқларига тоқат қила олмаслик этник мутаассибликни келтириб чиқаради. Мутаассибона кучлар эса бир этногуруҳнинг устуворлигини, бошқа этногуруҳларга нисбатан ишончсизлик ва тажовузкорликни билдириб, ўзларини жамиятда гегемон куч сифатида тан олишни талаб қилади. Этноташкилотлар миллатчиликни этник можароларда сафарбарлик воситаси сифатида қўллайди. Агар миллатчилик шиорлари кенг омма ичида қўллаб-қувватланса, бунда этноташкилот оммавий ҳаракатга айланади. Миллатчиликка қаратилган мутаассиблик туйғуси миллатпарварлик ёки ватанпарварликдан фарқланади.

Таассуфки, ўтган асрнинг иккинчи ярмида дунёнинг 80 дан ортиқ халқлари ҳаётида этник мутаассибликнинг таъсири кузатилган, 30 дан зиёд халқлар этник урушларда иштирок этишган. Бундай зиддиятларнинг давом этиб бориши борасида Л.Кисбер «Конструктивные конфликты: от эскалации к разрешению» («Конструктив можаролар: авж олиши ва тамомланиши») китобида уларда конструктив хусусият мавжудлиги, яъни муносабатларни давом эттириш учун асос яратиш қобилиятига эга, деган фикрни қайд этади.

Кишилар ўлими, жисмоний ва маънавий кучларнинг, инсон ва моддий ресурсларнинг самарасиз ишлатилиши энг деструктив оқибатлардан биридир. Улар можароларда рақибга таъсир қилиш воситасидир. Ижтимоий муҳит учун салбий ҳисобланган этник мутаассибликнинг оқибатлари ҳаётий хатарларнинг ўсиб боришида, этник ажралишлар ва ижтимоий тизимларнинг дезинтеграциясида (узоқлашув) кўзга ташланади. Шу маънода можаронинг бир оқибати сифатида бошқа бир можаро келиб чиқиши борасидаги фикр тўғридир.

Этник мутаассиблик рақиб томонларнинг бирига нисбатан нихоятда тажовузкор муносабатда бўлиши билан характерланади. Фуқаролар ўртасидаги тартибсизлик ва этникурушлар вақтида тажовузкорлик, ваҳшиёна хатти-ҳаракатлар сабр-тоқатсизлик ҳамда ўта оғир жиноятларда, этник чегарани тан олмаслик ҳиссиётининг кучайиб боришида намоён бўлади. Индивидларнинг сабр-тоқатсизлиги этноғуруҳнинг атроф билан бўлган алоқа тажрибасидан келиб чиқади. Аммо ҳиссиёт даражасининг юқорилиги, мутаассибона қарашлар можаронинг чегарасидан ташқарига чиқиб кетишига олиб келади.

Э. Фромм киши ўз ғурурини икки хил усул, яъни ўз-ўзини кўкларга кўтариш ва референт ғуруҳни

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

мақташ йўли билан сақлайди, дейди. Мақташнинг ҳар икки тури «шахсий алоқадорлик ҳиссиётини тарғиб қилувчи» этномиллатчи ташкилотда ўз ифодасини топади. Миллатлараро урушда иштирок этувчи этногуруҳларнинг аъзолари ўзининг этник ғурурини камситишга қандай муносабат билдирса, ўзининг ғурури камситилганда ҳам худди шундай тарзда муносабат билдиради. Экзофоб муносабатларнинг йиғиндиси можаролар қайта тикланиши тарафдорларининг қўллаб-қувватлаш потенциалини ташкил қилади. Бу муносабатлар иррационалдир.

Этник мутаассиблик иқтисодий тенгсизликдан ҳам келиб чиқиши мумкин. Иқтисодий инструментализм методологиясини, ғарбий Европадаги қайта бошланадиган этноконфликтлар табиатини кўплаб олимлар тадқиқ қилган. Уларнинг аксарияти капитализм ва индустрализация этник гуруҳларнинг аввалгидек ажралиб яшашига ижобий таъсир қилиб, уларни жаҳон иқтисодий ва маданий ривожланиш жараёнига олиб кирганини қайд қилишади. XVIII аср бошларидан кейин Европа давлатлари Осиё ва Африка мамлакатларига иқтисодий ва сиёсий империализмни олиб кирди. Оқибатда периферия элиталар (маҳаллий зодагонлар)да норозилик кайфиятини уйғотди. Улар маҳаллий халқни капиталистларга қарши сафарбар қилди. Колонияларни йўқотгандан кейин Ғарб давлатлари периферия этногуруҳларни эксплуатация қилишни давом этди.

Иқтисодий сепаратизм тарафдорлари полиэтник мамлакатда зўравонлик урушларининг қайтарилишига таъсир этувчи иқтисодий рақобат ва дискриминация омилларига эътибор беришди. Этник субординация кўпроқ этник ажралишлар синфий фарқланишлар билан кучайтирилган мамлакатларда кузатилади. Тенгсизлик субординацияланган этногуруҳларнинг

эксплуатацияси, дискриминацияси ва ҳаракат тўсиқларини юзага келтиради. Депривация ва норозилик этник сафарбарлик ва зўравонлик сабаблари бўлиб хизмат қилади. Можаро шароитида давлат назорати сустлашган вақтда этник мутаассибликка асосланган зўравонликлар такрорланади.

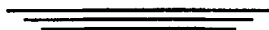
Этник мутаассибликнинг кучайиб кетиши ва давомли бўлишига ташқи кучлар, хорижий мамлакатлар ва хусусий ташкилотларнинг урушга жалб қилиниши ҳам сабаб бўлади. Мутахассислар маҳаллий урушларнинг байналмилаллаштирилишининг учта механизмини кўрсатади: ташқаридан инсонпарвар ёрдам бериш; рақобатда бўлган томонларга ташқаридан ёрдам бериш; полиэтник регионда давомли можарога олиб келувчи халқаро шароитни яратиш. Шу маънода, геосиёсат нуқтаи назаридан стратегик регионда ўз таъсирини кенгайтириш манфаатида бўлган ташқи кучларнинг хайрихоҳлиги этник мутаассибликларнинг такрорланишига сабаб бўлиб келмоқда.

Айрим жамиятлар маданиятида миллатчилик кайфияти сақланиб туради. Этник стереотиплар, айбдорни топиш механизмлари, маҳаллий этногуруҳларни сафарбар этиш усуллари ҳали вужудга келмаган миллатчилик учун қулай шароит яратиб беради. Жамиятнинг модернизациялаш даврида миллатчилик идеологиясининг пайдо бўлишига бошқа омиллар ҳам туртки бўла олади. Улар турли халқларда этник келиб чиқиши, этник ватан, этник миссионимлар турли кўринишда такрорланиши мумкин.

Эгоцентризм стереотиплари иккита қутбий тасаввурларни қамраб олади: ички гуруҳнинг ижобий образи ва ташқи гуруҳнинг салбий образи. Улар социализация даврида ўзлаштирилиши ва шароитга қараб фаоллаштирилиши мумкин. Эгоцентризм ёлғон тасаввурлар ва уларга эга бўлган миллатчилик мафкураси билан қўллаб-қувватланади.

Тажовузкор этноцентризм, яъни этник фанатизм этник ташкилотнинг қуролли кучни ишлатишга тайёр эканлиги билан ажралиб туради. Тажовузкор этноцентризм можаронинг зўравонлик босқичига ўтганлигидан далолат беради. Шу тариқа этносимволик конструктивизм шароитида миллатлараро можарода зўравонлик бошланади, чунки бу ўринда тинчлик ҳақидаги битимлар фойда бермай қолиши мумкин.

Жамиятда устуворликка даъво қилувчи этник гуруҳнинг ҳаракатини чеклаб қўйиш ва шовинистик элементларни жиловлаб туриш учун доимий назорат керак бўлади. Ҳар қандай зўравонлик учун қаттиқ жазо берадиган давлат борлигини билган этник гуруҳлар ўзларини ҳимоя қилиш учун қўлига қурол олиш учун қўрқади. Жамиятда устувор ўринга эга бўлган ёки ўзларининг локал мақсадларига эришиш учун қуролларни ишлатмоқчи бўлган индивид ёки гуруҳларни тегишли жазо олиши муқаррарлиги ушлаб туради.

МИЛЛАТЛАРАРО ВА ДИНЛАРАРО ТОТУВЛИКНИ МУСТАХКАМЛАШ

Инсоният юқори даражада интеллектуал салоҳиятини намоиш қилаётган, юксак технологиялар замонида ғоявий мутаассиблик, тор фикрлаш, кўр-кўрона муносабатлар сақланиб қолаётгани таажжубланарли кўринади. Замонамизнинг кўплаб олимларининг тадқиқотларида ҳам айнан мана шундай масала кўтарилган. Қуйида ушбу мавзуга доир мулоҳазаларимизни баён этамиз.

Ривоятларда келтирилишича, икки ҳамроҳ сафарга чиқишибди. Улардан бири соғлом тафаккурга эга киши бўлса, иккинчиси ўз қобиғига ўралашган, ўзидан бошқани ўйламайдиган киши экан. Ҳар иккови сафар олдидан бир-бирларини алдамасликка, ёлғон гапирмасликка келишиб олибдилар. Акс ҳолда, бир-бирларидан ажралишини шартлашишибди. Кун бўйи йўл юриб, кеч киргач, гулхан ёқиб исинишибди, овқат пиширишибди. Овқат тайёр бўлганида биринчи йўловчи овқатни совутиш учун уни пуфлашга тушибди. Ҳамроҳининг нима қиялсан, деган саволига, совутяпман, деб жавоб берибди. Икковлон тинч уйқуга кетибди. Тонг саҳарда яна йўлга чиқилибди. Биринчи ҳамроҳи тонгнинг совуқ ҳавосидан эти учиб, кафтларини бир-бирига ишқалаб пуфлабди. Шеригининг саволмуз тарзидаги қарашига қўлларимни иситаяпман, деб қўйибди. Шунда шериги, кеча пуфлаб совутаётган эди, ҳозир пуфлаб иситаяпти, демак у мени алдади, деб ўйлабди ва дили озорланибди. Шу тариқа икки ҳамроҳ бир-биридан айрилиб кетибди.

Бутунги кунда сайёрамизда 7 миллиарддан зиёд одам яшайди. Ўзбекистон ҳудудида эса 130 дан ортиқ миллат ва

элат вакиллари яшамоқда. Ҳар бир миллат Яратганнинг мўъжизасидир. Бу ҳақда Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

«Эй, инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат) лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир» («Ҳужурот» сураси, 13-оят).

Демак, инсон наслининг турли-туман миллат ва элат қилиниши, ирқларининг турфа хил қилиб яратилишидан мақсад асло бир-бирларига душман бўлишлари, бирлари ўзини устун санаб, бошқасини паст санаши учун эмас, балки бир-бирларининг урф-одат ва маданиятлари, қадриятларига нисбатан қизиқиш пайдо бўлиши, бир-бирлари билан танишиб, дўстлашишлари учун экан.

Давлатлар бу борада кўп миллатли ва бир миллатли таркибга эга бўлиб, ҳар бири ўзига хослиги билан бир-биридан фарқ қилади. Ҳар бир мамлакатда турли миллат вакилларининг мавжудлиги азал-азалдан унга ўзига хос табиий ранг-баранглик бахш этиб келган. Ҳар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга ўз қадриятлари ҳам бор. Умумий қадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб қолиши ёки уйғун бўлиши мумкин. Бунда муайян мамлакатдаги миллий сиёсат муҳим аҳамиятга эга бўлади. Кўп миллатли мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тарақ-

қиётнинг ҳал қилувчи омилларидан бири ҳисобланади. Зеро, миллатнинг истиқболи бошқа халқлар ва мамлакатларнинг тараққиёти, бутун жаҳондаги вазият ва имкониятлар билан ҳам боғлиқ. Конституциямизнинг 18-моддасида: «Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Имтиёзлар фақат қонун билан белгиланиб қўйилади ҳамда ижтимоий адолат принципларига мос бўлиши шарт», – дейилган. Халқимизнинг «қўшнинг тинч – сен тинч» деган мақолида ана шу ҳақиқат назарда тутилган. Бутун дунёда, биринчи навбатда, қўшни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар орасида тинчлик, осойишталик, барқарорлик, ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, тенг ҳуқуқли муносабат бўлмаса, улардан ҳеч бири ўзининг порлоқ истиқболини таъминлай олмайди.

Мустақиллик йилларида миллатлараро тотувлик ғояси илгари сурилгани ва амалда унга эришилгани Ўзбекистон ривожига қўлга киритилган энг катта ютуқлардан биридир. Мамлакатимиз раҳбарияти миллий масалани оқилона, халқаро тамойилларга мос йўл билан ечиш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш чора-тадбирларини кўрди. Президентимиз Ислом Каримов Ўзбекистоннинг бу борадаги ўзига хос сиёсатини баён этиб, қуйидагича таъкидлаган: «Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиладиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун, уларнинг ўзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сақлаб қолиш учун, камол топиши ва ўзлигини намоён

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборатдир». Бу борада конституциявий талаблар асосида иш тутилди. Юртимизнинг кўп миллатли халқи онгида «Ўзбекистон — ягона ватан» деган ғоя асосида ҳақиқий ватандошлик туйғусини шакллантириш бу борадаги ишларнинг муҳим йўналишига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида: «Ўзбекистон халқини миллатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари ташкил этади», — деб аниқ белгилаб қўйилган. Бундан ташқари Конституциямизда: «Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади», — деб таъкидланган. Бу борада кўплаб тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 1992 йилда миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиқлаштириш ва уларга кўмаклашиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси «Байналмилал маданият маркази» ташкил этилди. Ўшанда 12 та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти бугун 100 дан ортиқ марказлар ишини мувофиқлаштириб турибди. Мамлакатимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элатларнинг ўз она тилида таҳсил олишлари учун барча имкониятлар яратилгани, турли тилларда газета ва журналлар чоп этилиб, телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани юқоридаги фикрларимизни тасдиқлайди.

Миллатлараро тотувлик ғоясини амалга оширишга ғов бўладиган энг хатарли тўсиқ, албатта, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай иллат, зарарли ғоя тузоғига тушиб қолган жамият табиий равишда

ҳалокатга юз тутади. Тарихдан бунга кўплаб мисоллар бор. Биргина фашизм ғояси XX асрда инсоният бошига аввалги барча асрлардагидан кўра кўпроқ кулфат, офат-балолар ёғдириб, охир-оқибатда ўзи ҳам ҳалокатга учради. Лекин ҳанузгача фашизм, большевизм, шовинизм, ирқчилик ғояларини тирилтириб, миллатлараро тотувлик, ҳамжиҳатлик ғоясига қарши кучлар борлиги барчамизни ҳушёр торттириши лозим. Фақат миллатлараро тотувлик ғоясига таяниб, умумий мақсадлар йўлида ҳамжиҳат бўлиб, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигидек олижаноб мақсадларга эришиш мумкин.

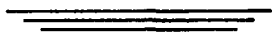
Дунёдаги барча динлар эзгулик ғояларига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дўстликни тарғиб қилади. Улар инсоннинг яшашдан асл мақсади бу дунёда хайрли, савобли ишлар қилиб, боқий дунё синовларига тайёргарлик кўриш, деган ғояни тарғиб этади. Барча динларда инсон ҳаётининг моҳияти, мазмуни, кишилар ўртасидаги сиёсий-ҳуқуқий, ахлоқий муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида ўрнатиш масаласи озми, кўпми ўз аксини топган. Шу боисдан ҳам ҳар бир ватандошимиз, айниқса, ёшлар, аввало, динлар тарихини, уларнинг асл моҳиятини чуқур билиши лозим.

Ўзбекистонда эркин фуқаролик жамияти, дунёвий давлат барпо этилмоқда. Курилаётган жамиятнинг тамойиллари, ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилган ва халқимиз томонидан қўллаб-қувватланади. Давлат қонуний асосда барча динларга, барча эътиқод эгаларига тенг имкониятлар яратиб берган. Диний ташкилотлар билан муносабатларнинг қонун асосида, уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиш асосида олиб борилаётгани эътиқод эркинлигини амалда таъминламоқда. Айни вақтда диний ташкилотлардан

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

ҳам қонун олдидаги бурч ва мажбуриятларини бажариш талаб қилинади. Бу – халқимизнинг хоҳиширодаси билан танлаб олинган тўғри йўлдир.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда ўндан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг ўз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат ҳаётида фаол иштирок этиши учун ҳамма шарт-шароитлар муҳайё. Бу борадаги ҳуқуқий асослар Ўзбекистон Конституциясида, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги қонунда ўз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг ҳамкор, ҳамжихат бўлиб, миллий истиқлол мафкурасининг бош ғояси – халқимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш орзусини амалга ошириш учун мустаҳкам таянч бўлиб хизмат қилади.

ДИН ВА ЭЪТИҚОД ЭРКИНЛИГИ – ТИНЧЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ

Республикаимизнинг мустақилликка эришиши миллий, дунёвий ва диний қадриятлар, айниқса улар замирида шаклланган бағрикенглик тамойилларини холис ўрганишга кенг йўл очди. Юртбошимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Биз динга қарши зўравонлик билан курашиш усуллари ва ўзбошимчалиқдан воз кечиб, давлат ва дин ўртасидаги муносабатларда қонуний принципларни тўла тиклаш тарафдоримиз..., ўзбек халқи ҳамиша – кулфатда ҳам, қувончда ҳам бошқа миллат ва элатларга алоҳида ҳурмат билан қараб келган, мамлакат халқларининг қардошлиги ва дўстлигини муқаддас билиб ардоқлаб келган. Бу нарса бутун дунёга маълум. Бу – биз бебаҳо бойликдеб асрайдиган ҳаётий қадриятдир»⁵. Шунуктаи назардан қараганда, бугунги кунда мамлакатимизда амал қилаётган бағрикенглик тамойилларининг намоён бўлиш хусусиятларини ижтимоий-фалсафий жиҳатдан тадқиқ этиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида мамлакатимизнинг бозор муносабатларига ўтиш жараёнида вужудга келган иқтисодий ва ижтимоий муаммолар, ўзига хос қийинчиликларни вазминлик, собитқадамлик билан ҳал қилишда ҳам бағрикенглик тамойилларига амал қилинди. Шунингдек, миллатимизга хос бағрикенглик, бошқа миллат ёки элатларнинг урф-одати, дини, анъана ва қадриятларига

⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – Б. 229 – 230.

ҳурмат билан қараши уларга тоқатли бўлиш ва ўзаро меҳр-муҳаббат кўринишида намоён бўлди. Кўп миллатли ва кўп динли жамиятда бағрикенглик тамойилларини қарор топтириш ҳар доим ҳам бир текис кечмаслиги, ҳар бир даврда ўзига хос муаммолар юзага келиши мумкин. Айниқса, глобаллашув шароитида турли хил ғоявий ва ахборот хуружлари, мутаассибона қарашлар бағрикенгликка раҳна солиши мумкин. Айни рисолада жаҳон аҳлига намуна бўлаётган мамлакатимиздаги бағрикенглик тамойиллари ва унга таҳдид солиши мумкин бўлган мутаассиблик кўринишларининг таҳлили кўрсатиб берилади.

Этник ва диний-конфессионал омиллар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлади. Бутун инсоният тарихи давомида дин уруғ, қабила ва миллатнинг бирдамлиги негизи бўлиб келган. Бироқ шу билан бир пайтда диний бир хиллик уруғ, қабила, миллатни жамиятдан ажратиш омили ва кўпинча гуруҳлараро низоларнинг сабабига ҳам айланган.

Диний конфессиялар барча учун оммавийлик, универсаллик, энг юқори инстанциядаги ҳақиқатга эга бўлишни даъво қилгани ҳолда ҳар доим одамларнинг ақли ва руҳи учун рақобат қилиб келган. Бу устунлик ва ягоналикка даъволар кўп ҳолларда ўтакетган мутаассибликка айланиб кетади. Тарихда ва ҳозирги кунда диний қарашлар туфайли таъқиб қилиш ва мурасасизлик ҳолатларига кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бу салб юришлари, испан инквизицияси даврида яҳудийлар ва мусулмонларнинг қувғин қилиниши, Европада Реформация даврида диний урушлар, Жазоир, Судан, Панжоб, Ливан, Фаластин, Ироқ ва ҳ.к.даги замонавий қуроли тўқнашувлардир.

Дунё динлари тинчлик, иттифоқлик, муросани тарғиб қилишига қарамай, мурасасизлик азал-азалдан дин ва давлатга хос бўлиб келган. Кўпинча динлардан

бирининг ҳақ эканлиги ва бошқаларнинг хато деб эълон қилинишини қурол кучи билан исботлашга ҳаракат қилиб кўрилган, ўзга дин вакиллари таъқиб қилинган ва йўқ қилиб ташланмаган ҳолларда барча ҳуқуқларда чеклаб қўйилган.

Шуниси қизиқки, диний камчиликлар ҳуқуқларининг чегараланиши давлатлар ва миллатларнинг барқарор ривожланиш зарурати билан асосланган. Конфессиялар, демак, уларнинг издошлари, шунингдек, конфессиялардан биронтасига мансуб бўлмаган одамлар орасида тақсимланиш, охир-оқибатда халқлар ва миллатлар тақсимланиши ҳозирги кунда ҳам мавжуд. Қарши қўйиш ва устунлик омили бугунги кунда бутун дунё бўйлаб аланга олган ва қоидага кўра, яққол ифодааланган этно-конфессионал бўёқлардаги сиёсий урушларнинг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади.

Шу боисдан глобал тенденцияларга қарши турган этно-конфессионал ажратиш омилларини бартараф этишнинг ҳуқуқий механизмларини шакллантириш масаласитоборадолзарбаҳамятга эга бўлмоқда. Бироқ тобора яққол кўзга ташланиб қолмоқдаки, кўпинча ўз эҳтиёжини қоплашга етарли бўлган, тарихий жараённинг глобал тенденцияларини ҳисобга олмасдан дунёнинг ўзгариши асл сабабларини, халқлар ва маданиятларнинг ушбу ўзгаришларга муносабатини, миллатлар, конфессиялар, маданиятлар тақсимланиш ва интеграция механизмларини тушуниш қийин бўлади. Буни айниқса, фундаменталистик кучлар глобаллашув ва маданият плюралиزمи муаммолари бутун мажмуини очик муҳокама қилиш тўсиб қўйилган, аҳолининг айрим гуруҳлари кўмагига эришиш учун сиёсатчилар этник ва диний камчиликларга ҳамла қиладиган, тижоратга муккасидан кетган ОАВ жиддий муаммолар-

Одилхон қори Юнусхон ҳожи ўғли

дан кўз юмадиган ёки уларни нотўғри ёритадиган жамиятларда амалга ошириш жуда қийиндир. Қоидага кўра, тақсимот белгилари бўйича шакллантириладиган гуруҳлар вакиллари томонидан тузиладиган жамоатчилик фикри ва ундан фойдаланувчи сиёсатчилар келажақдаги муаммаларни ҳал қилиш манфаатини кўзлаб, ўткинчи сиёсий ва иқтисодий манфаатлардан бир хилда воз кеча олмайдилар.

Шак-шубҳасизки, миллий суверенитетлар доираси кичрайиб бориши билан кўриб чиқиладиган глобал жараёнлар ва тенденциялар ўртасида қалин ўзаро алоқалар мавжуд. Бу ерда миллий суверенитет кимнинг фойдасига – жаҳон бюрократияси ёки шахс фойдасига баҳридан кечилиши ҳал қилувчи масалага айланади. Глобал бошқарув тизими шаклланаётган бугунги кунда синовлардан ўтган демократик усуллар билан биргаликда бу даражага анъанавий сиёсий тузумнинг камчиликлари ҳам кўчиб ўтиши хавфи мавжуд. Глобаллашув жараёни сиёсий кулфатга айланмаслиги, миллий ва жаҳон миқёсида ҳукумат ва бошқарувнинг инсонпарварлашувига хизмат қилиши учун бу таҳдидга қандай қаршилиқ кўрсатиш керак?

Виждон эркинлигининг максимал даражада кенг ҳуқуқий концепциясини яратиш, унинг ХХI аср талабларига жавоб берадиган мазмун-моҳияти ва аҳамиятини белгилаш, виждон эркинлиги соҳасининг жамият ҳаётидаги бошқа соҳалар билан ўзаро алоқалар механизмини тадқиқ этиш ҳозирги пайтда эълон қилинган дунёқараши турлича бўлган кишилар эркинликлари ва ҳуқуқлари тамойилларини амалга оширишнинг зарур шarti ҳисобланади.

Дунёвий давлат ва виждон эркинлиги тамойилларини амалга ошириш зарурати уни халқаро ҳуқуқ меъёрларига мос ҳолга келтириш мақсадида диний

(конфессионал) ва ҳуқуқий меъёрларни чегаралаш кўринишида давлат ҳуқуқий тизимини ислоҳ этишни талаб қилиши мумкин.

Очиқ фуқаролик жамияти барпо этишни мақсад сифатида белгилаб олган замонавий демократик ҳуқуқий жамиятда виждон эркинлигини ҳуқуқий тартибга солиш айниқса, глобал тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда бу тартибга солиш асосланадиган тамойилларни тубдан тафтиш қилиш ва ислоҳ этишни талаб қилади. Энг аввало, жамиятнинг ҳуқуқий асосларидан динга бўлган муносабатдан келиб чиқиб инсон ҳуқуқлари чекланиши, миллатлар ва халқ ажратилишининг асосида ётадиган «диндорлар-динсизлар» тамойилини чиқариб ташлаш зарур. Аёнки, цивилизациялар, маданият ва конфессияларнинг бир-бирини тушуниши ва ҳамкорлиги, турли турмуш тарзлари, анъаналар ва қадриятларнинг биргаликда бўла олиши виждон эркинлигини кенг маънода тушунмасдан ўринга эга бўлиши мумкин эмас.

Виждон эркинлигини ҳақиқатда таъминлаш давлатчиликнинг суверенитетдан воз кечган (ёки ҳеч бўлмаса унинг бир қисмидан) эркин миллатлар жаҳон ҳуқуқий федерациясига айлантириш имконияти сифатида ҳам, бу бирлашув уларга асосланадиган тамойиллар сифатида ҳам тавсифлайди.

Интеграция талабларини илгари сурадиган, ортга қайтмас глобаллашув тенденцияларини ҳисобга олиб, миллий давлатларнинг замонавий сиёсий тизими тобора анахронизмга айланиб бормоқда. Бироқ айнан миллий давлатлар инсоният олдида турган глобал муаммоларни янги даражада ҳал қилиши кўзда тутилган ягона жаҳон тизимини шакллантириш учун ташкилий структуранинг негизи, бошланғич нуқта бўлиб хизмат қилади. Миллий ва глобал сиёсат ўртасида оқилона му-

Одильхон қори Юнусхон ҳожии ўғли

возанат, уларнинг чекланган ўзаро алоқалари бўлиши лозим.

Бу мувозанатни топишнинг уддасидан чиқиш, миллий ва гуруҳ эгоизми кучлари қарама-қаршилиги кўринишида ажралишни бартараф этиш, демократик жаҳон тартибини шакллантириш борасида очилаётган ажойиб имкониятдан фойдаланиш виждон эркинлигининг максимал даражада кенг концепциясини яратиш ва амалга оширишга боғлиқ бўлади. Бу тизим ҳосил қилувчи ҳуқуқни амалга ошириш ва сунъий сиёсий тақсимланишларни бартараф этишга кўп жиҳатдан одамларнинг жавоблари глобаллашув чақириқларига мос келишидан ташқари ривожланишнинг концептуал моделини танлаш ҳам боғлиқ бўлади. Унга кўп жиҳатдан «олтин миллиард» моделига йўналганлик, яъни адолатсизлик ва тақсимлашнинг глобаллашуви, ёки ер сайёрасининг ҳар бир фуқароси учун муносиб ҳаёт кечиришга бир хил ҳуқуқлар билан адолатли дунё модели боғлиқ бўлади.

Адолатли моделни танлаш инсониятнинг глобал муаммоларни ҳал қилишда бирлашган ҳаракатларга киришиш, демак, инсониятнинг жон сақлаш қобилятини белгилаб беради. Шундай қилиб, ҳар бир шахснинг виждон эркинлиги ҳуқуқини амалга ошириш самарали ҳуқуқий механизмини яратиш зарурати кўрсатилган ҳуқуқий муаммолар ва диний эркинлик идеалларини амалга ошириш доирасидан чиқади, яъни глобал умуминсоний характерга эга бўлади.

Бағрикенглик ўзида индивид ёки жамият томонидан бошқа кишилар ёки ҳамжамиятларнинг манфатлари, эътиқод-ишончлари, урф-одатларининг қабул қилинишини тавсифлайдиган ахлоқий сифатни акс эттиради.

Бағрикенглик инсоннинг зўравонлик ва куч ишла-тиш, инсон қадр-қимматини таҳқирлаш орқали эмас,

балки инсонийлик имкониятлари – мулоқот, тушунтирув, ҳамкорликдан фойдаланиб турли хил қарашлар, мотивлар, қоида ва қадриятларни ўзаро тушуниш ва муроса қилишга интилишида намоён бўлади.

Бизнинг назаримизда, бағрикенглик – бу ҳар бир инсоннинг ўзига хос бўлган ички руҳий дунёси ёки онг даражаси ҳисобланиб, кўнглида шодлик, истак-хоҳиш, кўтаринкилик, ўз ишига берилганлик, ўз фаолиятини бутун жамият фаолияти деб англаш, ишонч, дўстлик хоҳиши, кўнглидаги барча шодлик, ғам-аламларни очикдан-очик ифодалаб бериш, ўз жавобгарлигига олиш, биронта фаолиятда хархаша қилмаслик, ҳар бир шахсни кучли ҳурмат қилиш, ҳар бир инсон ҳақида ўз фикрини ифодалаш каби ижобий сифатлар қаторида баъзи бир кўнгли қоралик, хархашалик, бировнинг кўнглига тегиш каби салбий хусусиятларни ҳам сезиш мумкин. Лекин бағрикенглик деганда инсонга хос бўлган ижобий характер сифатлари ҳам назарда тутилган ҳолда инсонларни нималаргадир илҳомлантирувчи, серҳаракатчанлиги, нотиклиги орқали бировларга хайрихоҳлик қилиши, табиий ғамхўрлик (толерантлик) хусусиятларига эга бўлиши, мулоқот ва муносабатда бағрикенгликка хос сўзлар, иборалар билан хайрихоҳлиги асосида бошқалар учун бағрикенг киши сифатида намоён бўлиши кабилар назарда тутилади.

Бағрикенглик жамиятдаги ижтимоий гуруҳлар ва жамиятнинг аксарият аъзолари учун мақбул бўлиб, ўз мақсадларини, орзу-ниятларини амалга оширишда кенг имкониятлар ва шароитларга эга бўлишининг мажмуасидир. Шунинг учун ҳам бағрикенглик маълум бир қадриятлар тизимига асосланган бўлиб, бу қадриятлар жамиятнинг аксарият қисмига сингиб кетган. Тинчлик, тотувлик, ҳамжиҳатлик, хавфсизлик,

барқарорлик, ижтимоий адолат каби қадриятлар шулар жумласидандир. Дарҳақиқат, бағрикенглик биз яшаётган дунё маданиятларининг ранг-баранглигини, ўзини намоён этиш шаклларини ҳурмат қилиш, тўғри тушуниш ва қабул қила олиш, ақидапарастликдан воз кечиш ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган меъёрларга қўшилиш демакдир.

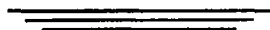
Бағрикенглик – бу ён бериш, писанд қилмаслик ёки иккиюзламачилик эмас, балки, энг аввало, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини тан олиш асосида қарор топадиган фаол муносабатдир. Бу ўзгаларнинг фикри, қарашлари ва хатти-ҳаракатига сушт, табиий равишда бўйсунитишни англамайди, балки алоҳида одамлар, турли гуруҳлар, халқлар, ижтимоий гуруҳлар ўртасида тушуниш, ижобий ҳамкорлик йўлидаги фаол ахлоқий афзаллик ва психологик ҳозирликни англатади⁶.

Фуқаролик жамиятини барпо этиш борасидаги ислохотлар жараёнида умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиш, бошқа миллат ва элатларнинг урф-одатлари, турмуш тарзи, эътиқодларига ҳурмат билан муносабатда бўлиш ҳар бир фуқаро учун муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормокда. Президентимиз ҳам ушбу масалага катта эътибор бериб: «Халқимизнинг асл табиатида бўлган, юртдошларимизга хос меҳроқибатлилиқ, аҳиллик, ўзаро ҳурмат, шафқат ва мурувват каби буюк хусусият ва фазилатларнинг жамиятимиздаги ўрнини янада мустаҳкамлаб, уларни янги авлод, фарзандларимиз онгига сингдириш бугунги ва эртанги кунимизни янада чароғон этишда энг катта мезон ва омил бўлишини англаб олишимизга ишонаман. Бизнинг мақсадимиз – дунёнинг барча халқлари билан тенг бўлиб яшаш. Униб-ўсиб келаётган фарзанд-

⁶ Қаранг: «Толерантлик тамойиллари демократияси». Париж, 1995 йил, 16 ноябрь. 7-8-бетлар.

ларимизни ҳам мана шу руҳда тарбиялашдир»⁷, – деб ёзади. Зеро, ўзлигини англаган, қадрлаган миллатгина бошқа халқларни ҳам ўзига тенг билади, уларнинг тараққиётини ўзининг камолоти билан боғлиқ ҳолда кўради.

Умуман олганда, ватанимиз тарихан кўп миллатли ўлка бўлганлиги сабабли ҳамда диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик туфайли бу заминда турли-туман дин вакиллари эркин яшаб келмоқдалар. Турли миллатлар вакиллари, диний жамоалар, арбоблар жамият ҳаётида тобора фаол иштирок этиб, маънавиятимиз, қадриятларимиз тикланишида, ўзлигимизни англашимизда, энг муҳими мустақиллигимизнинг мустаҳкам бўлишида фидойилик кўрсатмоқдалар.

⁷ Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. – Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б. 175 – 176.

ХУЛОСА

Тинчлик – энг буюк неъмат. Неъматлар учун эса шуқр қилмоқ, уларнинг қадрига етмоқ керак бўлади. Шунда Аллоҳ таоло бу неъматни янада зиёда қилади. Муҳтарам Президентимиз тинчлик хусусида гапириб: «Ўзбекистон учун, бугунги келажак авлод учун энг катта бойлик – элнинг тинчлиги ва осойишталигидир», – дедилар. Мана шу биргина мисол эл-юрт тинчлиги нақадар улуғ, энг буюк неъмат эканидан далолат қилиб турибди. Аллоҳ таоло жаннатмакон ватанимиздаги тинчлик, осудалик, фаровонликни янада зиёда айласин. Шунингдек, айна пайтда тинчликдек буюк бахтидан йироқ бўлиб қолган давлатлардаги халқларга ҳам ўзининг бу буюк неъматини қайтариб, уларни ҳам омонда қилсин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Каримов И.А. *Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари*. –Т.: Ўзбекистон, 1997.
2. Каримов И. А. *Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида*. 6-жилд, –Т.: Ўзбекистон, 1998.
3. Каримов И.А. *Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз*. – Т.: Ўзбекистон, 2000. – 528 б.
4. Каримов И.А. *Миллий истиқлол мафкураси халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир*. –Т.: Ўзбекистон, 2000.
5. Каримов И.А. *Ватан равнақи учун ҳаммамиз масъулмиз*. –Т. 9. –Т.: Ўзбекистон, 2001. – 432 б.
6. Каримов И.А. *Мақсадимиз тинчлик-осойишталик ва бунёдкорлик*. // Халқ сўзи, 2001. 27 сентябрь.
7. Каримов И.А. *Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак*. –Т.: Ўзбекистон, 2002.
8. Каримов И.А. *Юксак маънавият – енгилмас куч*. – Т.: Маънавият, 2008. – 176 б.
9. Каримов И.А. *Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида*. – Т.: Ўзбекистон, 2011.
10. *Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва тафсир муаллифи Абдулазиз Мансур*. – Т.: «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009. – 617 б.
11. Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. *Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ*. –Байрут. Дор Ибн Касир, 1407/1987 й.
12. *Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати / муаллифлар жамоаси*. –Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2009.

13. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. *Руҳий тарбия*. – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2008 й.
14. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. *Одоблар хазинаси* («ал-Адаб ал-муфрад» китобининг шарҳи). – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2011 й.
15. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. *Яхшилик ва силаи раҳм китобининг шарҳи*. – Т.: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2009 й.
16. Мутаассибликнинг кўринишлари ва оқибатлари – Т.: Академия, 2011.
17. Толерантлик тамойиллари демократияси. Париж, 1995 йил, 16 ноябрь. – Б. 7 – 8.

МУНДАРИЖА

Сўзбоши.....	3
Муқаддима	5
Ислом – тинчлик ва омонлик дини	7
Фуқаролар тотувлиги – турмуш ободлиги	18
Мутаассиблик – беқарорлик омили.....	27
Миллатчилик – миллатпарварлик эмас	39
Миллатлараро ва динлараро тотувликни мустаҳкамлаш	45
Дин ва эътиқод эркинлиги – тинчликни таъминлаш омили.....	51
Хулоса	60
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	61

Одилхон қори
Юнусхон ҳожи ўғли

ЭНГ БУЮК НЕЪМАТ

«Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент – 2014

Ношир: О.Раҳимов
Муҳаррир: С.Очилов
Муқова дизайнери: К.Алишерзода
Саҳифаловчи: Л.Абдуллаев

Нашриёт гувоҳнома рақами АИ № 224. 2012 йил 16 ноябрь.
Босишга 2014 йил 1 июлда берилди.
Бичими 84×108 ^{1/32} Шартли б.т. 3,36. Нашр т. 3,36.
Адади 2000 нусха. Буюртма № 56.
Баҳоси келишилган нархда.

«Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмаҳонасида чоп этилди.
100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.